

ZDENKA HOLOTÍKOVÁ

MZDOVÉ POMERY DEPUTÁTNÍKOV NA SLOVENSKU V ROKOCH 1920—1929

Otázky mzdových pomerov poľnohospodárskych robotníkov boli za kapitalistickej ČSR v podstate mimo pozornosti oficiálnych politikov, ekonómov i historikov. Celá buržoázna poľnohospodárska politika sa usilovala riešiť otázky, zaujímajúce predovšetkým tie sily a osoby, ktoré boli na čele podnikania v poľnohospodárstve — veľkostatkárov, podnikateľov v oblasti poľnohospodárskeho priemyslu a ľudí finančne zainteresovaných na tomto podnikaní. Boli to otázky meliorácií a iných opatrení na kultiváciu predovšetkým veľkostatkárskej pôdy, otázky pohybu cien poľnohospodárskych produktov, príčin krízových javov a ciest k ich odstráneniu, boli to otázky nadprodukcie poľnohospodárskych výrobkov a otázky trhu, otázky exportu a importu poľnohospodárskych výrobkov, problém nedostatku hospodárskej čelade atď. Celá štyristotisícová masa poľnohospodárskych robotníkov¹ sa javila z hľadiska ľudí bezvýhradne podporujúcich existujúci systém súkromného vlastníctva v ČSR len ako jeden z faktorov, pomocou ktorého možno pôsobiť na vyrovnanie hladiny príjmov veľkostatkárov. Aj keď sa venovala pozornosť priamo mzdovým pomerom poľnohospodárskych robotníkov — už či zo strany štatistického úradu, ekonómov alebo politikov,² potom nesprávny prístup k problému spôsobuje skreslenie skutočného stavu mzdových pomerov poľnohospodárskych robotníkov. Napríklad v uvedených materiáloch sa síce podávajú presne a prehľadne jednotlivé údaje o nominálnych a naturálnych požitkoch podľa kolektívnych zmlúv z jednotlivých rokov, no vývin miezd poľnohospodárskych robotníkov sa porovnáva predovšetkým s pohybom veľkoobchodných cien cukrovky a obilia a úplne sa ignoruje hľadisko poľnohospodárskeho robotníka, ktorý hodnotu svojej mzdy meria výlučne s maloobchodnými cenami toho

¹ Zemědělské dělnictvo v Československu, Praha 1938, 17.

² Pozri napr. Zprávy štatistického úradu z r. 1923 a 1924, ďalej obsiahlejšiu písomnú anketu z r. 1928, ktorú spracoval dr. O. Frankenberger a vyšla ako publikácia *Pracovní a mzdové poměry zemědělského dělnictva v republice Československé*. Podobnú anketu urobila aj Československá akadémia poľnohospodárska r. 1937 a jej spracovanie vyšlo ako 68. číslo *Časové otázky zemědělství* pod názvom *Zemědělské dělnictvo v Československu*, Praha 1938.

druhu tovaru, ktorý musí kupovať. Poľnohospodárskemu robotníkovi-deputátovi je v podstate ľahostajná cena obilia, ktoré jednak dostane v rámci deputátu, jednak si ho čiastočne dorobí na kúsku deputátnej role. Ďalej sa úplne obchádzajú niektoré aspekty, ktoré pre určovanie miezd a deputátu deputátnikov majú veľký význam. Je to rozdelenie veľkostatkov krajiny do jednotlivých oblastí. Zaradenie veľkostatku do určitej oblasti sa prejavilo vo výške mzdy, ako aj vo výške deputátu. Rozdiel vo výške mzdy na veľkostatkoch napr. I. oblasti a veľkostatkoch zaradených do IV. oblasti bol niekedy až 30 %. Ďalej: V údajoch štatistických ročeniek ako aj Československej akadémie poľnohospodárskej sa uvádza výška hrubej mzdy, a vôbec sa neprizerá na zrážky dávok na sociálne a úrazové poistenie. Napokon vo všetkých rokovaniach o mzdových pomeroch na veľkostatkoch za predmníchovskej republiky sa absolutizuje kolektívna zmluva a neprizerá sa na otázku ozajstného plnenia týchto zmlúv zo strany veľkostatkárov.

Pri štúdiu mzdových pomeroch ktorejkoľvek kategórie poľnohospodárskych robotníkov musíme, pravda, vychádzať aj dnes predovšetkým z kolektívnych zmlúv, lebo to sú takmer jediné podrobnejšie materiály dokladajúce mzdové pomery deputátnikov i ostatných poľnohospodárskych robotníkov na veľkostatkoch. Kolektívna zmluva stanovuje minimálne mzdové sadzby pre zamestnancov a robotníkov, rozdelených väčšinou do jednotlivých kategórií podľa určitých kritérií (kvalifikácia, počet služobných rokov atď.). Okrem minimálnych mzdových sadzieb, prípadne naturálnych požitkov obsahujú zmluvy niektoré ďalšie ustanovenia — o pracovnom čase, o náhrade za prácu nadčas, ustanovenia o dovolenke, o riešení sporov medzi zamestnávateľom a zamestnancami, údaje o niektorých mimoriadnych požitkoch a odmenách ap. Kolektívne zmluvy sa uzatvárali každý rok. Na rokovaniach o týchto zmluvách, v našom prípade pre stálych poľnohospodárskych robotníkov, zúčastňovali sa zo strany zamestnávateľov najčastejšie zástupcovia týchto organizácií: Republikánsky sväz čsl. statkárov a nájomcov, Krajinský hospodársky spolok veľkostatkárov, statkárov a nájomcov na Slovensku, Sväz veľkostatkárov na Slovensku v Bratislave, Spolok statkárov a nájomcov, Správa štátnych statkov v Holiči a Viglaši. Zo strany robotníkov to boli zástupcovia odborových organizácií: Odborového sväzu zemerobotníkov a lesných robotníkov pri OSČ, sekcie zemerobotníkov pri MVS, Odborového sväzu zemerobotníkov pri Domovine a odboru poľnohospodárskych robotníkov pri Sdružení slov. kresť. socialistov. Najvýznamnejšími z týchto odborových organizácií boli tie organizácie, v ktorých sa organizovalo najviac poľnohospodárskych robotníkov, sekcie zemerobotníkov pri MVS a OSČ.³ Za úrady sa na rokovaniach zúčastňoval zástupca Ministerstva poľnohospodárstva, zástupca Slovenského úradu práce, Ministerstva sociálnej starostlivosti a od r. 1927 zástupca Krajinského úradu.

³ Podľa údajov sociálnodemokratického časopisu *Zájmy* z 25. 9. 1925 bolo r. 1925 z celkového počtu (120 426) odborovo organizovaných poľnohospodárskych robotníkov organizovaných v MVS 32 919, v OSČ 34 000, zatiaľ čo v ostatných odborových organizáciách bolo organizovaných podstatne menej poľnohospodárskych robotníkov, v agrárnickom napr. len 12 448.

Takéto zmluvy sa teda pri výskume mzdových pomerov deputátnikov na veľkostatkoch môžu stať určitým vodidlom. Najväčšia ľahkosť je však v tom, že sa na údaje týchto kolektívnych zmlúv môžeme ešte menej spoľahnúť ako na údaje kolektívnych zmlúv priemyselných robotníkov. Roztrieštenosť veľkej masy poľnohospodárskych robotníkov na niekoľko tisíc veľkostatkov na Slovensku, sťažená možnosť kontroly dodržiavania stanovených pracovných podmienok, otrocká zviazanosť väčšiny poľnohospodárskych robotníkov s veľkostatkom a veľkostatkárom — to sú okolnosti, pre ktoré veľkostatkári mohli ignorovať kolektívne zmluvy. Príčin, pre ktoré skutočná mzdová hladina je najčastejšie pod úrovňou stanovenou kolektívnou zmluvou, je, prirodzene, viacej. Jednou z prvých je skutočnosť, že kolektívne zmluvy boli záväzné len pre kontrahentov. Teda zamestnávateľa-veľkostatkári, organizovaní v tej veľkostatkárskej organizácii, ktorá sa na rokovaníach nezúčastnila alebo zmluvu nepodpísala, prípadne veľkostatkári, ktorí neboli organizovaní v nijakej veľkostatkárskej organizácii, neboli zmluvou vôbec viazaní, a za buržoáznej ČSR nebolo tej moci, ktorá by ich mohla donútiť, aby zmluvy plnili. Z toho dôvodu mnohí veľkostatkári zámerné nevstupovali do nijakej organizácie, aby pri určovaní mzdových podmienok mali úplne voľné ruky.⁴ No ani tí organizovaní veľkostatkári, zástupcovia ktorých zmluvu podpísali, veľmi často sa vôbec necítili byť viazaní zmluvou. Po dohode a podpísaní zmluvy ani vedenie organizácie — kontrahenta, ani úrady na Slovensku, ani ústredné úrady a, prirodzene, ani notár ani okresný náčelník neurobili nijaké opatrenia, ktoré by pomáhali zabezpečiť plnenie zmluvy aspoň zo strany tých, ktorí sa ju zaviazali plniť.

Pomer úradov k svojvôli veľkostatkárov veľmi výrazne charakterizuje záznam z rozhovoru zástupcu MVS a zástupcu Ministerstva poľnohospodárstva pri rokovaní o zmluve na rok 1931:

„Smluva je vlastne uzavretá — hovorí zástupca MSV Vaculík — ale prakticky sa nedodrzuje . . . Mnohý zamestnávateľ vystúpil z organizácie, aby nemusel dľa smluvy platiť. Roky sa o smluvu jedná a smluva sa nedodrzuje. Zamestnávateľa robia, čo chcú. Neplatia hodiny cez čas . . .”

Predseda Otto Eisenstein — radca Ministerstva poľnohospodárstva — odpovedá: „Naše zákonodarstvie nezná v tomto smere záväznosti a ujednaná smlouva nabýva platnosť len tehdy, když jí obě strany podpíšu.“⁵

Podobnú odpoveď, azda ešte otvorenejšiu, dostal r. 1929 pri rokovaní o zmluve na rok 1930 tajomník MVS od zástupcu Ministerstva poľnohospodárstva, keď žiadal, aby úrady zasiahli a pomohli odstrániť bezzmluvný stav: „Co se týče ujednání a uzavírání smluv pro stále zemědělské dělnictvo, poznamenávám, že je to záležitost soukromnoprávní a že není možné nikoho k uzavření smluv nutit, neboť úřady nemají pro zakročení zákonného podkladu.“⁶

Doteraz stále hovoríme tak, ako by sme predpokladali každoročnú existenciu

⁴ Pozri súbor prednášok Čs. akadémie poľnohospodárskej, kde sa v jednom z referátov priznáva: „Viacerí zamestnávateľa nie sú členmi zamestnávateľských organizácií len preto, lebo nechcú byť viazaní plniť nimi ujednané zmluvy a úpravy.“ Praha 1938, 27.

⁵ Archív Ministerstva poľnohospodárstva č. 77558.

⁶ Archív Ministerstva poľnohospodárstva č. 84850.

kolektívnej zmluvy, ktorá už či rešpektovaná alebo nie, predsa poskytuje určitý obraz o situácii na veľkostatkoch. Treba však poznamenať, že kolektívnu zmluvu sa nepodarilo uzavrieť každý rok. Niekedy sa vôbec nerokovalo, alebo sa rokovalo neskoro, alebo sa rokovanie len začalo a po určitom čase na neústupnosti veľkostatkárov rozbilo. Hodnotu zmluvy ďalej znižovalo to, že sa uzavierala neskoro. Ak sa zmluva uzavrela — ako to bolo napr. r. 1923 — až v júni, keď na poliach už dávno boli v prúde jarne práce, nebolo možné predpokladať, že sa zmluva realizuje, lebo veľkostatkári sa sami s deputátnikmi už dávno dohodli na pracovných podmienkach.

Ak sa v Čechách podarilo uzavrieť zmluvu každý rok, na Slovensku v rozpäť rokoch 1921—1929 sa zmluva uzavrela len v rokoch 1923, 1924, 1929. Roku 1925 sa síce uzavrela kolektívna zmluva, no vzhľadom na neskorý čas dojednania a predovšetkým vzhľadom na to, že ju zo strany zamestnávateľov podpísala jediná veľkostatkárska organizácia — Republikánsky sväz čsl. statkárov a nájomcov — považuje sa rok 1925 právom za bezzmluvný.

Pri sledovaní bojov za rokovanie o kolektívnych zmluvách pre stálych robotníkov na veľkostatkoch bije do očí skutočnosť, že veľkostatkári sa všetkými silami vyhýbali rokovať o kolektívnych zmluvách pre stále robotníctvo (všetky kategórie deputátnikov a mesačníkov, t. j. stálych robotníkov bez deputátu). Iniciatíva na rokovanie vychádzala výlučne od robotníkov a ich zástupcov. Zástupcovia odborových organizácií, predovšetkým MVS, veľmi naliehavo už na jeseň každého roku žiadali Slovenský úrad práce, prípadne Ministerstvo poľnohospodárstva pripraviť a organizovať rokovania o zmluve na budúci rok. Zástupcovia MVS sa na rokovaníach zúčastnili a zmluvu aj podpísali v rokoch 1923, 1924 a 1925.

Veľkostatkári sa však už od r. 1924 stavali tak záporne k rokovaniu, že v rokoch 1925—1928 akákoľvek snaha zo strany robotníkov i úradov o dosiahnutie kolektívnej zmluvy bola márna.

Na druhej strane prejavovali veľkostatkári záujem dosiahnuť minimálne sadzby pre sezónnych robotníkov. Tu iniciatíva rokovať vychádzala od veľkostatkárov a v prípade, že rokovanie stroskotalo alebo sa preťahovalo, obracali sa veľkostatkári na Slovenský úrad práce a žiadali vydanie úradných vzorov kolektívnej zmluvy, podľa ktorej sa bolo možné dohodnúť individuálne prostredníctvom úradu práce príslušného obvodu. Netreba azda ani pripomínať, že takúto situáciu využívala KSČ a MVS, ktoré organizovali solidárny postup sezónnych robotníkov so stálymi robotníkmi. Sezónni robotníci odmietli rokovať o zmluve, zdôrazňujúc, že nie sú ochotní rokovať dotiaľ, kým veľkostatkári nezačnú rokovať o zmluve so stálymi robotníkmi. Ako sme už spomenuli, ťažkosť veľkostatkárov zakaždým pomohli vyriešiť úrady, a to tým, že vydali smernice bez akéhokoľvek ďalšieho rokovania. Je len prirodzené, že sa v smerniciach viac prihliadalo na záujem veľkostatkárov ako na záujem robotníkov.

Prečo mali veľkostatkári taký veľký záujem o kolektívne zmluvy so sezónnymi robotníkmi a taký malý záujem o zmluvy so stálymi robotníkmi? Predovšetkým preto, že deputátnici priviazaní k veľkostatku deputátom a použí-

vaním bytu boli z hľadiska veľkostatkára v ktoromkoľvek čase zabezpečenou pracovnou silou. Bez väčších prietahov ich mohol kedykoľvek poslať na práce a uzavrieť s nimi stručnú individuálnu zmluvu alebo ústnu dohodu. Naproti tomu sezónni robotníci najímali sa len na jarné práce a na žatvu buď v mieste veľkostatku, alebo v iných dedinách, no najčastejšie v najchudobnejších, no na zdravé, nezamestnané a lacné ruky bohatých krajov Slovenska, na Horehroní, Kysuciach a pod. Bolo bezpodmienečne nutné dojednať sa s početnejšou skupinou sezónnych robotníkov skôr a výhodnejšie, ako sa dojedná druhý. Preto v prípade, že sa zavčasu neuzavrela kolektívna zmluva, bolo treba mať k dispozícii aspoň úradne stanovené minimálne mzdové sadzby, bez ktorých podľa platných ustanovení nebolo možné zmluvu uzavrieť.⁷

Samí veľkostatkári vo svojom prípise Ministerstvu poľnohospodárstva hovoria k tejto veci:

„... na Slovensku uzaviera sa už po niekoľko rokov smluva pre sezónne robotníctvo až vtedy, keď sú už dávno takéto smluvy pre Čechy a Moravu, pre Rakúsko, Nemecko a iné štáty uzavreté... Cez roky sa opätuje tento nepochopiteľný zjav, následkom ktorého zamestnávateľom na Slovensku ostane z veľkej masy slovenského sezónneho robotníctva, z ktorého sa tak značné množstvo vyváža do zahraničia, najhorší materiál, robotníci práce neznalí a neschopní.“⁸

Ak sme aspoň približne odpovedali na otázku, prečo veľkostatkári mali záujem uzavierať zmluvy so sezónnymi robotníkmi, treba sa pozrieť na ďalší fakt, že sa síce s veľkými ťažkosťami, ale predsa podarilo každý rok uzavrieť zmluvu pre stálych poľnohospodárskych robotníkov v Čechách, zatiaľ čo na Slovensku máme bezzmluvný stav r. 1922 a v rokoch 1925—1928. Pri hľadaní odpovede na túto otázku bolo by naivné veriť argumentom sociálnodemokratických politikov, ktorí vysvetľujú tento stav úplne v intenciách svojej neriadenej, reformistickej ideológie, poukazovali na nemecký, maďarský a židovský pôvod väčšiny veľkostatkárov na Slovensku a vysvetľovali svojvoľu veľkostatkárov z úplne falošného nacionálneho aspektu. „Veľkostatkári,“ píše sa napr. v časopise *Záujmy*, „ktorí sú poväčšine bývalí maďarskí šľachtici a židovskí nájomníci veľkostatkov, Szentivánovci, Bergerovci, Mailáth, Lindelaf, Forgáč, Wertheimer a ich náhončí, správcovia: Einbrecher, Folman a inž. Rohlic, ktorí nenávidia robotníctvo a republiku by najradšej odsúdili k smrti, lebo ich pripravila o mnohé privilégia a nadpráva.“⁹

Materiály Ministerstva poľnohospodárstva, ktoré obsahujú aj podstatnú časť korešpondencie Krajinského sväzu veľkostatkárov Slovenska — najvýznamnejšej veľkostatkárskej organizácie na Slovensku, udávajúcej pri rokovaní o zmluvách tón — hovoria o iných dôvodoch, pre ktoré veľkostatkári práve na Slovensku odmietali rokovať.

Je to nariadenie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Ivana Déreza

⁷ Ide o II. čl. zákona z r. 1898, podľa ktorého môže len úrad práce najímať sezónne robotníctvo na základe minimálnych mzdových sadziieb, schválených Slovenským úradom práce. Pozri *Zemědělské dělnictvo na Slovensku*, Praha 1938, 23.

⁸ Archív Ministerstva poľnohospodárstva č. 7791.

⁹ Sociálnodemokratický časopis *Záujmy* z 25. 2. 1929.

zo 14. 10. 1920 pod č. 64¹⁰ a nariadenia o paritných komisiách z r. 1920 a 1922.

Nariadenie z 14. 10. 1920 hovorí o tom, že sa služobný pomer so stálym robotníkom na veľkostatku môže zrušiť len vtedy, keď je pre to zákonný podklad (napr. nezavinené zmenšenie pôdy zamestnávateľa a pod.). Dátum vydania tohto nariadenia spadajúce do čias rušných udalostí, ktoré napr. pán minister Dérer a iné oficiálne osobnosti spomínali s hrôzou ako časy, keď „demokracia visela na vlásku“, hovorí nám jasne o motívoch tohto humaného činu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. Sami reprezentanti buržoázie charakterizovali neskoršie toto nariadenie ako opatrenie smerujúce k usporiadaniu „mimoriadnych pomerov spôsobených vojnou“. V časoch, keď nielen v továrňach, ale aj na obrovských veľkostatkoch najmä na Slovensku vidíme rozhorčené prejavy odporu proti existujúcemu systému súkromného vlastníctva, malo toto nariadenie čiastočne zmierniť zlovôľu veľkostatkárov, ktorí by masovým vypovedaním deputátnikov koncom jesene mohli prispieť k radikalizácii nás poľnohospodárskych robotníkov.

Paritné komisie pri okresných úradoch boli zriadené nariadením ministra s plnou mocou pre správu Slovenska z r. 1920 a 1922. Štatútom z 24. 11. 1922 sa ustanovila Generálna paritná komisia. Generálna komisia i okresné paritné komisie mali upravovať mzdové spory medzi zamestnancami a zamestnávateľom, ako aj odvolania poľnohospodárskych robotníkov proti neodôvodnenej výpovedi z práce a pod. O rozsudku okresnej komisie v prípade odvolania sa jednej zo zúčastnených strán s konečnou platnosťou rozhodla Generálna paritná komisia. Aj toto nariadenie, podobne ako nariadenie o prepúšťaní deputátnikov, vydal minister s plnou mocou na základe zákona z 10. 12. 1918 § 14, podľa ktorého „vláda má právo dáti niektorému svému členu plnú moc, aby vydával nařízení a konal vše na udržení pořádku, na konsolidování poměrů a na zabezpečení řádného státního života“. V intenciách tohto paragrafu vydal teda minister s plnou mocou pre správu Slovenska príslušné nariadenia. No pre poľnohospodárskych robotníkov mali paritné komisie ten význam, že sa spory so zamestnávateľom riešili na základe rozhodnutia kolegiálneho sboru zloženého zo zamestnancov a zamestnávateľov. Čo malo pre robotníkov obzvlášť veľký význam, bolo to, že na rokovaniach paritnej komisie sa mohol zúčastniť a aj sa zúčastňoval tajomník odborovej organizácie. Netreba zdôrazňovať, že veľkostatkárom i úradom bolo najneprijemnejšie to, že to býval najčastejšie tajomník sekcie zemerobotníkov MVS, ktorý nekompromisne bránil záujmy robotníctva.

Už r. 1923 vychádza na nátlak veľkostatkárov a v súvislosti s celkovým ofenzívnym nástupom buržoázie proti vymoženostiam rokov 1918—1920 nové nariadenie, ktorým sa podstatne mení znenie nariadenia z r. 1920 ohľadne prepúšťania deputátnikov. Nariadenie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska dr. Jozefa Kállayho zo septembra 1923¹¹ zahrnuje v sebe možnosť pre-

¹⁰ Úradné noviny č. 35, 1920.

¹¹ Úradné noviny č. 39, 1923.

pustil 10 % deputátnikov k 1. októbru s výhradou, že túto možnosť môže využiť len veľkostatkár, ktorý prijal rámcovú kolektívnu zmluvu. Keďže však počet deputátnikov, ktorých môže veľkostatkár prepustiť, zostal predsa len obmedzený na 10 % a keďže sa možnosť prepustiť deputátnikov spájala s výhradou rešpektovania zmluvy, stalo sa toto nariadenie spolu s nariadením o paritných komisiách predmetom ostrých a časom neprestajne sa zostrujúcich útokov zo strany veľkostatkárov, až sa napokon stalo jednou z najzarytejších zámienok, pre ktoré veľkostatkári odmietali rokovať o zmluve pre deputátnikov.

Téma a rozsah tejto štúdie nedovoľujú venovať väčšiu pozornosť úsiliu veľkostatkárov dosiahnuť zrušenie spomenutých nariadení ministra s plnou mocou pre správu Slovenska z r. 1920 a 1923. Veľkostatkári v úsilí úplne si rozviazať ruky a môcť vypovedať akýkoľvek počet deputátnikov cez zimné mesiace, keď je na veľkostatkoch menej práce, siahali po najabsurdnejších prostriedkoch a argumentoch. „To nie je iné ako socializácia“, píše Krajinský spolok veľkostatkárov v prípise Ministerstvu poľnohospodárstva (20. 10. 1924) v mene všetkých veľkostatkárov.¹² „Okrem toho vnútený robotník, ktorého výkonnosť stále sa snižuje, len stupňuje nezamestnanosť, lebo zamestnávateľ, keď sa nepohodlného robotníka raz strasie, jeho miesto viac nezaplní. Dobrý a usilovný sluha stále miesto takýmto spôsobom vôbec nedostane a konečne v zúfalstve hromadne vystúpi zo štátotvornej strany a vstúpi do radikálnej strany. Obmedzená výpoveď má dnes už len ten účel, aby udržala vplyv komunistických vodcov na robotníkov.“

Roku 1927 sa pridružil k dovtedajším útokom veľkostatkárov útok vedený z celkom iného aspektu, a to z aspektu právneho posudzovania vecí. „Hospodárske rozhľady“ v obsiahlych článkoch troch expertov dokazujú, že na Slovensku je vlastne neznesiteľný nelegálny stav, keďže tu platia nariadenia ministra s plnou mocou, ktorých platnosť už s ohľadom na § 14 dávno pominula.¹³

Úsilie troch odborníkov, ktorí sa snažia poslúžiť veľkostatkárom a ktorí svoje štúdie napísali výlučne z ich popudu, dokazuje, že minister nemal splnomocnenie vydať zmienené nariadenia. Články sa končia radou, ako by bolo možné nepohodlné nariadenia likvidovať. No nech sú zámyery týchto článkov zahalené do akýchkoľvek učených a nezrozumiteľných právnických exhibícií — privedú nás rozhodne k otázke: Čo všetko je buržoázia schopná urobiť, keď ide o jej hmotné záujmy? Veď pre odstránenie jedného nepohodlného nariadenia rozpútať sa celé hnutie proti „nelegálnemu“ stavu na Slovensku, proti zneužitiu danej kompetencie ministra. V záujme jeho zrušenia by boli pripustili akýkoľvek zásah Prahy do kompetencie úradov na Slovensku. Aký to paradox. Veď na druhej strane slovenská buržoázia viedla zápas proti centralizácii a na-

¹² Archív Ministerstva poľnohospodárstva č. 20536.

¹³ *Hospodárske rozhľady* č. 12, články prof. dr. J. H ö t z e l a, *Nariaďovacia moc ministra s plnou mocou pre správu Slovenska*, str. 539—545, článok prof. dr. K. L a š t o v i č k u *Nariaďovacia moc ministra s plnou mocou pre správu Slovenska* str. 545—551 a článok dr. F. W e y e r a, *Posudok o jednotlivých otázkach, položených podpísanému prílohou k tamojišiemu dopisu zo dňa 18. 10. 1927*, č. 9545, 552—597.

cionalistická ľudová strana, ktorej členmi boli bezpochyby mnohí veľkostatkári, každodenne poukazovala na obmedzenú kompetenciu slovenských úradov a ich predstaviteľov.

Statkárom sa v tomto čase nepodarilo presadiť svoje. Slovenské úrady, predovšetkým Slovenský úrad práce neodporúčali Ministerstvu poľnohospodárstva a Ministerstvu unifikácií revíziu alebo likvidáciu nariadení z r. 1920 a 1923 z obavy pred veľkými nepokojmi a zvýšením nezamestnanosti poľnohospodárskych robotníkov. „Zrušenie nariadenia číslo 64/1920,“ píše Slovenský úrad práce 10. 4. 1927 Ministerstvu poľnohospodárstva, „vôbec nemôže Slovenský úrad práce dnes ešte odporučiť, lebo by malo za následok značné zhoršenie pomerov stáleho poľnohospodárskeho robotníctva.“¹⁴

Pre nás je celá táto záležitosť významná preto, že sa odďaľovanie rokovania a rozbitie rokovania v rokoch 1925—1928 robilo prevažne pod touto zámenkou.

Okrem tohto argumentu mali veľkostatkári poruke aj iné výhovorky. Roku 1925, keď sa veľkostatkári odvážili z rokovania odísť a viac sa ho nezúčastniť, poukazovali na veľkú neúrodu r. 1924, ktorá im vraj bráni vyhovieť robotníckym požiadavkám.¹⁵ Ak zvážime oprávnenosť tohto argumentu, vidíme, že je pravda, že oproti r. 1923 bol r. 1924 zaznamenaný určitý pokles hektárových výnosov obilia (tab. 1).

Tabuľka 1

Priemerné výnosy (na 1 ha plochy) v q v rokoch 1920—1925*

Rok	Raž	Pšenica	Jačmeň	Ovos	Zemiaky	Cukrová repa
1920	9,3	11,3	11,7	10,8	82,7	228,2
1921	15,5	16,7	15,8	13,5	68	185,1
1922	14,8	14,8	15	12,7	139,5	249,5
1923	15,8	16,2	17,4	15,8	97,8	259,2
1924	13,6	14,5	14,3	14,2	102,7	276,8
1925	17,4	17,3	18	15,6	117,3	295,2

* Statistická príručka Republiky československé IV, Praha 1932, 57.

Roku 1924 je napríklad úroda žita na 1 ha nižšia až o 2 q, pšenice o 2 q, jačmeňa o 3 q. Pripustíme, že sa pokles počtu q úrody na 1 ha odrazil v ziskoch veľkostatkára na jeseň 1924 a na jar 1925, keď sa o zmluve rokovalo. Veľkostatkár však nebol závislý len od úrody obilnín. A ak skúmame ďalšie plodiny dorábané na slovenských veľkostatkoch, najmä cukrovú repu a zemiaky, vidí-

¹⁴ Archív Ministerstva poľnohospodárstva č. 34588.

¹⁵ Pri rokovaní o kolektívnu zmluvu na r. 1925 veľkostatkár Pergler doslovne prehlásil, že veľkostatkári sú poškodení na úrode, ktorá je o 50 % nižšia ako r. 1923 (*Zájmy*, 25. 10. 1924).

me, že priemerný výnos zemiakov r. 1924 bol oproti úrodnému roku 1923 až o 5 q vyšší, cukrovej repy dokonca až o 17 q na 1 ha.

Výhovorka veľkostatkárov sa obnaží v plnom svetle, keď sa pozrieme na ceny, za aké veľkostatkári predávali svoju úrodu v mesiacoch, keď rokovali o kolektívnej zmluve a porovnáme ich s cenami, za aké predávali obilie v čase rokovania o zmluve na r. 1924.

Tabuľka 2

Ceny obilia a zemiakov v Kč v mesiacoch rokovania o kolektívnej zmluve na rok 1925¹

Druh obilia	Rok 1924			Rok 1925			
	október	november	december	január	február	marec	apríl
pšenica česká	195—222	200—218	222—220	220—252	275—292	262—277	230—260
moravská	210—215	210—215	215—220	250—255	285—300	265—270	240—245
slovenská	193—207	195—205	205—217	235—250	280—298	260—270	227—240
raž	203—210	205—210	210—215	229—235	240—246	226—232	220—225
jačmeň	235—240	250—255	245—250	225—260	265—275	255—265	250—255
ovos	153—159	157—162	152—156	156—159	184—188	180—185	185—190
zemiaky	43—51	51—58	51—58	51—58	54—61	56—63	58—68

Ceny obilia a zemiakov v mesiacoch rokovania o kolektívnej zmluve na rok 1924²

Druh obilia	Rok 1923			Rok 1924			
	október	november	december	január	február	marec	apríl
pšenica česká	165—175	170—178	170—178	172—180	180—185	182—187	182—187
moravská	150—158	160—165	158—165	162—167	175—180	170—175	172—178
slovenská	139—150	146—156	148—160	148—157	159—170	159—170	154—162
raž	115—120	119—124	130—135	137—140	146—152	148—152	147—157
jačmeň	120—125	115—125	135—143	142—150	172—180	195—205	190—200
ovos	92—96	97—100	102—104	108—110	120—124	128—131	129—133
zemiaky	36—45	36—43	39—48	39—50	48—60	61—77	69—83

¹ Cenové zprávy 1924, 172, 200, 216.

² Cenové zprávy 1925, 4, 34, 48, 62 a 86.

³ Cenové zprávy 1923, 123, 142.

Cenové zprávy 19, 24, 2, 28, 44, 60.

Vidíme teda, že napr. v januári 1924 predávali veľkostatkári úrodu pšenice z 1 ha za 2368 Kč (16 q à 148 Kč = 2368).

O rok, v januári 1925, keď sa veľkostatkári najviac vyhovárali na neúrodu r. 1924, predávali úrodu z 1 ha za 3290 Kč (14 q à 235 Kč = 3290).

Podobne to bolo aj u ostatných druhov obilnín:

žito	v januári 1924 z 1 ha 15 q à 137 Kč = 2055 Kč
	v januári 1925 z 1 ha 13 q à 240 Kč = 3360 Kč
jačmeň	v januári 1924 z 1 ha 17 q à 142 Kč = 2414 Kč
	v januári 1925 z 1 ha 14 q à 255 Kč = 3570 Kč
ovos	v januári 1924 z 1 ha 15 q à 108 Kč = 1620 Kč
	v januári 1925 z 1 ha 14 q à 156 Kč = 2184 Kč

Okrem neúrody veľkostatkári inokedy poukazovali na vysoké dane, na nízke ceny atď. No ústrednou podmienkou veľkostatkárov zostávalo v rokoch 1925—1929 zrušenie ministerských nariadení. Situácia na veľkostatkoch sa v rokoch bezzmluvného stavu oproti zmluvnému stavu v rokoch 1923—1924 síce podstatne nezmenila, no keďže neexistovala riadna kolektívna zmluva, neexistovalo ani jej veľmi neprijemné ustanovenie, že sa totiž v prípade neplnenia zmluvy môže robotník obrátiť prostredníctvom svojho dôverníka na okresnú paritnú komisiu alebo na Generálnu paritnú komisiu, ktorá mala rozhodnúť o oprávnenosti požiadaviek robotníka a ktorá jediná mohla veľkostatkára prinútiť, aby rešpektoval zmluvu.

Poslednou riadnou kolektívnou zmluvou so zástupcami zamestnávateľov bola teda zmluva z r. 1924. V rokoch bezzmluvného stavu mali veľkostatkári možnosť ešte vo väčšej miere uzatvárať individuálne zmluvy prostredníctvom okresného úradu, obecného úradu alebo notariátu. Takú zmluvu najčastejšie zostavil veľkostatkár alebo správca sám, zahrnul do nej najdôležitejšie zásady odmeny za prácu — výšku deputátu a mesačnej mzdy — bez akéhokoľvek ustanovenia o pracovnom čase, odmene za prácu nadčas, vyhovujúcim byt, odmene za nočnú prácu, bez akejkoľvek zmienky o paritnej komisii. Naopak, individuálne dohody či mzdové listy mohli obsahovať a obsahovali často veľmi autoritatívne sformulované pracovné podmienky deputátnika a jeho záväzky voči zamestnávateľom, niekedy dokonca aj zákaz štrajkovať, ako aj zákaz akéhokoľvek odporu voči zamestnávateľovi. Koncept zmluvy dal veľkostatkár podpísať deputátnikom a potvrdiť notárovi, prípadne ho vôbec nedal potvrdiť.

Pre zaujímavosť uvedieme časť takejto individuálnej zmluvy, ktorú pod hrozbou prepustenia zo zamestnania dal r. 1928 správca veľkostatku Maximilian Fuchs v Lukove podpísať deputátnikom.¹⁶ „Menovaný sa zaväzuje, že práce jemu sverené bude s najlepšou svedomitosťou vykonávať, svojho zamestnávateľa a ním ustanovených predstavených v každom prípade uposlúchne a vždy len ku prospechu svojho chlebobarcu pracovať bude. V páde, že menovaný svoje roboty jemu ustanovené nebude svedomite vykonávať a neuposlúchne-li dané mu rozkazy, má zamestnávateľ alebo jeho predstavený právo tohto zo služby a bytu vylúčiť. Sporné veci medzi obidvoma stránkami budú vybavované vždy len pri Okresnom súde v Hlohovci, taktiež aj dotýčny, mienili že sa mu robí krivda, tiež len k tejto inštancii obracať sa bude, lebo v inom páde so strany zamestnávateľa nebude braný na jeho námietky žiadny zreteľ.

¹⁶ Archív Ministerstva poľnohospodárstva č. 74 499/27.

Že smluvu som bez akýchkoľvek nátlakov prijal a s touto súhlasím, svojim podpisom potvrdzujem.”

Upozorňujeme v tejto súvislosti predovšetkým na tón celej zmluvy, ktorý podriaďuje deputátника bezvýhradne vôli veľkostatkára. Zmluva vôbec neberie do úvahy nijaké iné práva okrem práv veľkostatkára, a čo je najzávažnejšie, úplne ignoruje platné nariadenia o paritných komisiách a o príslušenstve sporov medzi zamestnávateľom a zamestnancom do kompetencie týchto komisií, ale odkazuje spory na okresný súd, teda do kompetencie orgánů, kde záujmy robotníka nemôže brániť ani zástupca robotníkov ani odborová organizácia.

V mnohých prípadoch sa však individuálna zmluva vôbec neuzavrela, urobila sa len ústna dohoda. Ústna dohoda mala pre veľkostatkára ten význam, že sa počas roka dala meniť bez toho, že by sa robotníci vo svojom spore s veľkostatkárom mohli o čokoľvek oprieť, dovoľovať sa napríklad zásahu paritnej komisie. Stačil čo najmenší nepriaznivý výkyv v úrode alebo pohyb cien na obilnej burze a deputátник bol hneď vydaný napospas machináciám veľkostatkára, ktorý sa na úkor deputátника usiloval zmierniť svoje hospodárske ťažkosti.

Preto je výskum mzdových pomerov na veľkostatkoch v porovnaní s inými oblasťami hospodárskeho života nepomerne ťažký. Pravda, z kolektívnych zmlúv musíme vychádzať už preto, že je to koniec koncov jediný kompletnejší materiál, ktorý poskytuje určitý ucelený obraz o mzdách na veľkostatkoch na celom Slovensku.

Skôr ako prikróčime ku konkrétnemu výkladu mzdových pomerov deputátника, chceme ešte aspoň v krátkosti načrtnúť pomer Komunistickéj strany Československa a MVS ku kolektívnym zmluvám a rokovaniam o zmluvách. KSČ a MVS — sekcia zemerobotníkov reprezentovali podstatnú časť organizovaných poľnohospodárskych robotníkov. O približnom počte poľnohospodárskych robotníkov v MVS sme hovorili. V oblastiach krajov Bratislava, Nitra a Komárno mala KSČ pevné pozície medzi poľnohospodárskymi robotníkmi. Podľa starostlivo vypracovanej zprávy k II. sjazdu KSČ, teda v rokoch 1923—1924, tvorili poľnohospodárski robotníci v Bratislavskom kraji až 54 % z celkového počtu členstva strany, v Banskej Bystrici vyše 12 %, čo vzhľadom na podstatne menší počet veľkostatkárov v tomto kraji v porovnaní s kraji Bratislava a Nitra je značný úspech.¹⁷

Holé čísla, pravda, neukazujú celú silu strany a jej pozície na veľkostatkoch. Nám je pri posudzovaní pozícií strany vodídlom aj odhodlanie poľnohospodárskych robotníkov zúčastniť sa bojov a akcií, ktoré viedla a inšpirovala strana. A tu nemáme výrečnejší dokument autority strany u poľnohospodárskych robotníkov ako štrajkové hnutie v rokoch 1928—1929, a najmä veľký štrajk poľnohospodárskych robotníkov v máji 1929, ktorého sa z popudu KSČ a MVS zúčastnili aj poľnohospodárski robotníci organizovaní v iných politických a odborových organizáciách.

¹⁷ Zpráva k II. riadnemu sjazdu KSČ, Praha 1924, tab. VIII.

Preto je veľmi dôležité všimnúť si, aký postoj zaujímala k otázke kolektívnych zmlúv KŠČ a MVS — sekcia zemerobotníkov.

V podstate problém kolektívnych zmlúv, ich miesta v živote a boji robotníckeho hnutia bol príslušníkom revolučného odborového hnutia a KŠČ jasný. (Touto otázkou sa zaoberala Červená odborová internacionála už na svojom prvom kongrese r. 1921.) Kolektívne zmluvy nestáli mimo záujmu odborovej organizácie, tvorili súčasť mzdového boja i súčasť boja za hospodárske požiadavky robotníctva. Kolektívna zmluva však v nijakom prípade nemohla byť cieľom a jej podpísanie nemohlo znamenať pokoj na fronte mzdových bojov. Tak ako podnikateľ a zamestnávateľ využili každú príležitosť, aby zmluvu ignorovali, vyložili si ju po svojom alebo sa usilovali o jej zhoršenie, aj organizácie robotníckeho revolučného hnutia museli využiť každú príležitosť na boj o zlepšenie hospodárskej úrovne pracujúcich a jeho vyjadrenie v kolektívnej zmluve. Pokojné rokovania o podmienkach zmluvy boli často kombinované s priamymi bojovými akciami — demonstráciami a štrajkami dokumentujúcimi neústupnosť robotníctva od jeho požiadaviek. Na základe získavania nových a nových dôkazov o neúprímnom postoji podnikateľov ku kolektívnej zmluve, o ich neústupnosti a nechote rokovať o oprávnených požiadavkách robotníkov, o prispôbovaní zmluvy drahotným pomerom atď., mali sa robotníci čoraz viac aj prostredníctvom rokovaní o kolektívnych zmluvách presvedčať o nemožnosti trvalej dohody a triedneho mieru s kapitalistami, veľkostatkármi atď.

Netreba zdôrazňovať, že reformistické strany presadzovali nesprávne koncepcie v oblasti chápania významu kolektívnych zmlúv, pokladajúc ich za cieľ, ktorý treba dosiahnuť stoj čo stoj.

Správnemu postoju MVS a KŠČ ku kolektívnym zmluvám hrozila však v osobitných pomeroch poľnohospodárstva na Slovensku určitá deformácia. Za situácie absolútnej neústupnosti veľkostatkárov, ich tvrdošijnej nechoty rokovať a za stálej hrozby bezzmluvného stavu, o ktorý sa veľkostatkári usilovali rok čo rok, stávalo sa, že sa význam rokovania a uzavretia zmluvy, význam podpisov zástupcov veľkostatkárskych organizácií na zmluve zveličovali a zmluva sama začala sa považovať za veľký úspech boja odborových organizácií. Vzhľadom na ničím neobmedzovanú svojvôľu statkárov hodnota kolektívnej zmluvy nikde nebola taká nepatrná ako v poľnohospodárstve na Slovensku. Na druhej strane práve tu bolo veľmi žiadúce dosiahnuť riadnu kolektívnu zmluvu vzhľadom na úplnú anarchiu v mzdových pomeroch v období rokov 1925—1928. Tieto dva faktory privádzali teda do určitej miery do rozpakov aj zástupcov revolučného robotníckeho hnutia. Sledovať správnu líniu rokovaní o kolektívnych zmluvách za existujúcich okolností robilo, prirodzene, určité ťažkosti.

Podstatný zvrät nastáva r. 1929, keď zástupcovia MVS prvý raz opúšťajú rokovanie a zmluvu nepodpisujú, keďže sa presvedčili o absolútnej nechote veľkostatkárov vyjsť v ústrety aj najmenším mzdovým požiadavkám a o nutnosti rozhodne žiadať zlepšenie pomerov na veľkostatkoch, ktoré by sa rokovaním nikdy nedosiahlo. A voliac najúčinnějšíu formu otvorenej akcie —

hospodársky štrajk — bojuje KSČ a Červené odbory za nápravu mzdových pomerov na veľkostatkoch Slovenska.

*

Dejiny kolektívnych zmlúv sú veľmi mladé. Pre deputátnikov a ostatných stálych robotníkov na veľkostatkoch boli prvý raz vydané jednotné smernice o minimálnych mzdových sadzbách a výške naturálnych požitkov až r. 1919 v Čechách, na Morave a Sliezske v tom istom roku, zatiaľ čo na Slovensku až r. 1920. Už z uvedených dôvodov je situácia sezónnych robotníkov v tomto smere odlišná. V Čechách sa už r. 1908 jednotne upravujú mzdové pomery pre sezónnych robotníkov, ktorí prichádzali do Čiech z Haliče. Pre domáce sezónne robotníctvo sa mzdové pomery začali upravovať trochu neskoršie, no skôr ako u stálych robotníkov — r. 1915.¹⁸

Keďže mienime venovať pozornosť mzdovým pomerom deputátnikov na Slovensku v rokoch 1920—1929, treba vychádzať z prvej kolektívnej zmluvy z r. 1920 známej pod názvom *Úprava mzdových pomerov poľnohospodárskeho robotníctva zo dňa 17. 5. 1920*.

Táto zmluva nie je vlastne riadnou kolektívnou zmluvou. Sú to úradné smernice známe aj ako „Šrobárova smluva“ alebo „Šrobárove smernice“. Na Slovensku sa totiž podarilo dosiahnuť prvú riadnu zmluvu s veľkostatkármi až r. 1923. Roku 1920 Šrobár ako minister s plnou mocou pre správu Slovenska vydal úpravu pre mzdové pomery stálych robotníkov na veľkostatkoch. Táto úprava spadá, pravda, taktiež do rámca mimoriadnych opatrení povojnových čias. Úprava bola v platnosti v rokoch 1920—1921. Šrobárove smernice nadväzujú na určité zaužívané tradície odmeňovania deputátnikov najmä v oblasti skladby naturálnych požitkov. Podľa týchto smerníc deputát pozostával z bytu, pôdy, kúska záhrady, dreva, mlieka, obilia, osvetlenia (petrolej). Porovnanie týchto smerníc s kolektívnymi zmluvami neskorších čias ukazuje, že Šrobárove smernice zaručovali najvyšší deputát z celého obdobia predmníchovskej ČSR. Podľa nich mal deputátnik nárok na byt (doslovne sa hovorí zdravotne bezchybný byt pre rodinu, a to izbu, kuchyňu a komoru s príslušenstvom, 100—200 siah záhrady, 9—10 m³ tvrdého dreva, liter mlieka, 240 kg žita, 125 kg pšenice, 100 kg jačmeňa štvrtročne, t. j. spolu 1860 kg obilia ročne, 1200 siah role, 2—3 litre petroleja alebo 30.—Kč náhrady, jednu žiarovku tam, kde je elektrické osvetlenie.

Výška nominálnej mzdy bola odstupňovaná podľa kategórií a podľa oblastí. Šrobárova zmluva zavádza totiž do systému vyplácania miezd hľadisko, ktoré sa dovtedy neuplatňovalo — oblasť. Roku 1920 je Slovensko rozdelené na dve oblasti podľa bonity pôdy. Týmto rozdelením sa vyšlo v ústrety požiadavke veľkostatkárov v tých menej úrodných krajoch Slovenska, kde hektárové výnosy a kvalita poľnohospodárskych výrobkov neboli na takej úrovni ako v úrodnejších krajoch na južnom a juhozápadnom Slovensku, a kde teda príjmy veľko-

¹⁸ Zprávy Státního úřadu statistického 1922, 493.

statkárov boli nižšie, zatiaľ čo tlak na mzdy bol silnejší. V 2. oblasti boli mzdy i naturálne požitky o 10 % nižšie. Roku 1921 sa počet oblastí ďalej rozširuje na tri oblasti, a to tak, že sa medzi 1. a 2. oblasť zaraďuje ešte jedna oblasť, kde sú o 5 % nižšie ako v 1. oblasti. Rozdelenie do troch oblastí, ktoré sa uskutočnilo r. 1921, považujeme za zhoršenie, lebo do 2. oblasti miezd nižších o 5 % sa preradila časť veľkostatkov, ktoré boli doteraz v 1. oblasti.

Roku 1922 sa nepodarilo uzavrieť kolektívnu zmluvu. V tomto roku nie sú už v platnosti ani Šrobárove smernice. Máme však k dispozícii okresné zmluvy pre deputátnikov zo Zlatých Moraviec a Malaciek, o ktoré sa opiera aj Štatistická ročenka r. 1923. Tieto zmluvy jasne hovoria o tom, že už r. 1922 sa výška deputátu podstatne znižuje a že niet pochýb o tom, že práve tendencie veľkostatkárov znížiť príjem deputátnikov už na r. 1922 zabránili uzavrieť zmluvu. Podľa týchto okresných zmlúv dostali deputátnici o 100 kg jačmeňa a až o 300 siah role ročne menej.

Kolektívna zmluva uzavretá na r. 1923 bezpečne dokladá naše tvrdenie založené pre r. 1922 predbežne len na základe posúdenia zmlúv z dvoch okresov. Kolektívna zmluva na r. 1923 uvádzaná pod titulom „Hromadná rámcová smluva mzdová, ujednaná medzi podpísanými organizáciami zamestnávateľov a zamestnancov pre r. 1923 zo dňa 23. 5. 1923“¹⁹ znižuje výrazne deputátne požitky. Jednak sa v tejto zmluve už nehovorí o tom, že deputátnik má dostať byť pre rodinu, a to jednu izbu a jednu kuchyňu. Táto zmluva umožňuje ubytovať deputátnickú rodinu na omnoho nevýhodnejšom priestore svojou všeobecnou formuláciou o „zdravotne bezchybnom, primeranom byte“. Počet litrov deputátneho petroleja sa síce zvyšuje z 3 l na 6 l (prakticky je to zvýšenie o 3×2.09 Kč²⁰, t. j. o 6.27 Kč viac). Na druhej strane sa však znižuje prídely deputátneho obilia. V porovnaní s r. 1921 je prídely deputátneho obilia r. 1923 u I. kategórie deputátnikov v 1. oblasti nižší spolu o 260 kg, (160 kg raži, 100 kg jačmeňa). V 2. oblasti je nižší spolu o 160 kg (112 kg raži, 80 kg jačmeňa. Keďže sa r. 1923 zvyšuje prídely pšenice ročne o 28 kg, je rozdiel spolu 160 kg). V 3. oblasti je prídely nižší o 172 kg (64 kg raži, 160 kg jačmeňa. Rozdiel znížený na 170 kg zvýšením prídely pšenice o 52 kg).

Prí porovnávaní deputátnych požitkov i peňažnej mzdy medzi rokmi 1920—1922 a r. 1923 treba uviesť niektoré odlišnosti v systéme odmeňovania. Ide totiž o nové rozdelenie deputátnikov do jednotlivých kategórií.

Pre roky 1920—1922 sú deputátnici rozdelení podľa kvalifikácie, druhu práce a praxe do VII kategórií: I. koniari, voliari; II. dozorcovia a poľní hájníci s praxou; III. kuriči s praxou do 3 rokov, od 3—6 rokov, nad 6 rokov; IV. oráči; V. gazdovia s praxou do 5 rokov, nad 5 rokov; VI. majstri (remeselníci) s praxou do 3 rokov, od 3—6 rokov, nad 6 rokov; VII. ženatí pomocníci (remeselníci) s praxou do 3 rokov, od 3—6 rokov, nad 6 rokov.

¹⁹ Zprávy Státního úřadu statistického 1924, 693—700.

²⁰ Cena podľa vestníka Cenové zprávy 1923, 8—10.

Naturálna mzda deputátnikov na Slovensku v rokoch 1920—1921 a r. 1923 (1924)*

Oblasť	Rok	Osvetlenie	Kurivo	Mlieko	Byt	Obilie	Role (záhrada)
1.	1920	2—3 l petroleja alebo 30 Kč náhrady. Kde je elektrické osvetlenie — 1 žiarovku	9 m ³ tvrdého alebo pomerne väčšej mäkkého dreva	1 l denne	byt pre rodinu, a to 1 izba, kuchyňa a komora s príslušenstvom	240 kg raži 125 kg pšenice 100 kg jačmeňa štvrťročne	1200 siah ročne
1.	1921	ako r. 1920	10 m ³ tvrdého alebo pomerne väčšej mäkkého dreva	ako r. 1920	ako r. 1920	ako r. 1920	1200 siah role 200 siah záhrady

Poznámka: Vyššie uvedené naturálne požitky sú spoločné pre I.—IV. kategóriu, V.—VII. kategória poberala tie isté požitky ako I.—IV., len mlieka dostávala o 1 l denne viac (2 l mlieka denne). O rozdelení deputátnikov do kategórií pozri ďalej. V 2. oblasti bola naturálna mzda r. 1920 pri obilí o 10 % nižšia, r. 1921 v 2. oblasti o 5 %, v 3. oblasti o 10 % nižšia

Rozpis neuvádzame pre nedostatok miesta.

1. a 2.	1923 (1924)	1 žiarovka alebo 6 l petroleja na 6 zimných mesiacov	10 m ³ tvrdého alebo 13 m ³ mäkkého neštiepaného dreva	1 l mlieka denne, gazdom, dozorcóm a remeselníkom 2 l denne	Zdravotne bezchybný, prímerný byt	200 kg raži 125 kg pšenice 75 kg jačmeňa	900 siah role
3.	1923 1924	ako v 1. oblasti	ako v 1. oblasti	ako v 1. oblasti	ako v 1. oblasti	200 kg raži 125 kg pšenice 50 kg jačmeňa	1000 siah role
4.	1923 1924	ako v 1. oblasti	ako v 1. oblasti	ako v 1. oblasti	ako v 1. oblasti	200 kg raži 100 kg pšenice 50 kg jačmeňa	1100 siah role

Poznámka: V rokoch 1920—1921 mal podľa Šrobárovej zmluvy obdržať každý deputátnik 3 kg kože na topánky alebo 225 Kč. Okrem toho r. 1921 hovorí zmluva o osacovacom príspevku, ktorý ročne bol 300—600 Kč.

* Zostavené podľa údajov Zprávy štatistického úradu, Praha 1922, 499.

Zprávy štatistického úradu, Praha 1924, 700.

Roku 1923 nastáva v tomto delení určitá zmena. Deputátne robotníctvo sa delí len do IV kategórií, a to:

I. bíteši, koniari, voliari; II. dozorcovia; III. kuriči a strojníci s praxou do 3 rokov, do 6 rokov, nad 6 rokov; IV. remeselníci s praxou do 3 rokov, do 6 rokov, nad 6 rokov.

Oproti rokom 1920—1922 sa teda v novom delení vynecháva kategória IV-oráči a V. kategória sa zlučuje s nižšími kategóriami. Pre týchto deputátikov, oráčov a gazdov prináša nové rozdelenie zhoršenie ich postavenia. Ďalej sa zlučuje VI. kategória-majstri a VII. kategória-ženatí pomocníci do jednej a znižujú sa požitky a mzdy pre VII. kategóriu.

Roku 1923 sa okrem toho ďalej rozširuje počet oblastí. V tomto roku sa jednotlivé okresy s prilaahlými veľkostatkami rozdeľujú do 4 oblastí. Vytvorením ďalšej, 4. oblasti sa znovu vyšlo v ústrety veľkostatkárom, ktorí takto získali možnosť na ďalšom veľkom počte veľkostatkov zaradených do 4. oblasti ešte horšie platiť deputátikov a ostatných poľnohospodárskych robotníkov než v predchádzajúcich rokoch.

Pre 4. oblasť sa r. 1923 určuje veľmi nízky prídel obilia — len 1400 kg ročne, t. j. o ďalších 100 kg obilia ročne menej, ako mali doteraz deputátnici v 3. oblasti.

Rozdelenie deputátikov do kategórií podľa druhu práce a praxe, ako aj rozdelenie okresov do 4 oblastí ovplyvnilo určovanie naturálnych požitkov. Vidíme to naj-

Tabuľka 4

Mesačná peňažná mzda deputátnika na Slovensku v rokoch 1920—1921*

Oblasť	Rok	I. kategória — bíteši, koniari, voliari		II. kategória — dozorcovia, via s praxou		III. kategória — kuriči s praxou		IV. kateg. — oráči	V. kategória — gazdovia s praxou		VI. kategória — remeselníci s praxou		VII. kategória — ženatí pomocníci s praxou		
		do 5 rokov	nad 5 rokov	do 5 rokov	nad 5 rokov	do 3 rokov	3—6 rokov		nad 6 rokov	do 5 rokov	nad 5 rokov	3 roky	3—6 rokov	nad 6 rokov	3 roky
1.	1920	100	180	160	180	150	150	140	150	200	225	320	225	300	380
	1921	100	180	160	180	170	200	180	150	200	300	360	300	360	420
2.	1920	90	144	144	162	135	135	126	135	180	202	290	202	270	342
	1921	95	152	152	171	161	190	171	142	190	285	342	285	340	403
3.	1920	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	1921	90	144	144	162	135	180	162	135	180	270	324	270	324	378

* Zostavené podľa údajov Zpráv štatistického úradu, Praha 1922, 498 a sborníka Zémědělské dělnictvo v Československu, Praha 1938, 26—27.

mä na prídele obilia, mlieka a role. Do VI. a VII. kategórie zadelení deputátnici dostávali r. 1920—1921 denne 2 l mlieka, od r. 1923 už v II., III. a IV. kategórii 2 l mlieka denne.

V 3. a 4. oblasti dostávali síce deputátnici po 100 až 200 siah poľa viacej, no to, pravda, ani zďaleka nemohlo nahradiť podstatne zníženú hodnotu mzdy nižším prídelom obilia.

Rozdelenie okresov do jednotlivých oblastí a nové rozdelenie do kategórií malo však ešte výraznejšie vplývať na určovanie nominálnej mesačnej mzdy. Tu pozorujeme veľké rozdiely nielen medzi deputátnikmi jednotlivých kategórií, ale aj jednotlivých oblastí. Skôr než sa zahľadíme na tabuľku nominálnych miezd z rokov 1920—1923, treba pripomenúť, že nás najviac zaujímajú pomery robotníkov I. kategórie, t. j. kategórie břešov, koniarov, voliarov a pod., teda ľudí, ktorí vykonávali na veľkostatkoch najťažšie práce za najbiednejších podmienok a za najnižšie mzdy, kategórie, ktorá svojím počtom rozhodne vysoko prevyšovala všetky ostatné skupiny deputátnikov spolu, dozorcov, gazdov, majstrov, remeselníkov atď.

Tabuľka 5

Mesačná peňažná mzda deputátnikov na Slovensku v rokoch 1923—1924*

Oblasť	Rok	I. kategória — břeši, koniari, volieri	II. kategória — dozorcovia	III. kategória — kuriči a strojnici s praxou			IV. kategória — remeselníci s praxou		
				do 3 rokov	3—6 rokov	nad 6 rokov	do 3 rokov	3—6 rokov	nad 6 rokov
1.	1923 1924	85	115	140	170	200	240	280	310
2.	1924 1923	80	108	140	170	200	240	280	310
3.	1924 1923	75	102	135	165	195	225	265	295
4.	1934	70	95	130	160	190	210	250	280

* Zprávy Státního úřadu statistického, 1924, 700.

Vidíme podstatný rozdiel vo výške mesačnej peňažnej mzdy u deputátnikov I. kategórie a ostatných kategórií, ktorý v rokoch 1920—1922 je až 280 Kč mesačne, v rokoch 1923—1924 225 Kč mesačne. Hoci je správna zásada odmeny za práce podľa kvalifikácie a zodpovednosti, za kapitalizmu najmä na veľkostatkoch prispievala táto zásada k deformácii ľudských vzťahov a vytvárala z úzkej nepočetnej skupiny lepšie platených dozorcov a gazdov v niektorých prípadoch oporu veľkostatkárov a správcov. Keď však porovnáme roky 1920—1922 s rokami 1923—1924, vidíme aj tu tlak na mzdy, ktorý kvalifikovaných robotníkov priblížil najbiednejšej vrstve deputátnikov: zatiaľ čo najkvalifikovanejší robotník má v rokoch 1920—1922 až o 280 % vyššiu mzdu, v rokoch

1923—1924 je maximálne rozpätie medzi mzdou I. kategórie a najvyššej kategórie len 264 %. Roku 1921 dokonca u majstrov nad 6 rokov praxe a ženatých remeselníkov je peňažitá mzda až o 320 % vyššia.

Výšku jednotlivých naturálnych požitkov v rokoch 1920—1922 a r. 1923 môžeme porovnávať takmer mechanicky. Naturálne požitky sú určené výlučne pre spotrebu deputátnika a jeho rodiny a akýkoľvek výkyv cien obilia, múky, mlieka a pod. na trhu v podstate nemohol zvýšiť alebo znížiť význam naturálnych požitkov pre deputátnika.

Inak je to pri sledovaní tendencie nominálnych miezd určených na zaobstarávanie najdôležitejších životných potrieb. Tu bezpodmienečne musíme sledovať vývin nominálnych miezd len v porovnaní s cenovými tendenciami skúmaného obdobia s osobitným zreteľom na tie druhy tovaru, ktoré pre deputátnika prichádzajú do úvahy ako najdôležitejšie životné potreby.

Predovšetkým je nevyhnutné posudzovať prudký pokles miezd r. 1923 v súvislosti s deflačným procesom prebiehajúcim najintenzívnejšie v rokoch 1921—1922.

Na prvý pohľad možno totiž zbrať, že oproti rokom 1920—1922 platy deputátnikov vo všetkých kategóriách poklesli. Pravda, pokles nie je rovnaký vo všetkých kategóriách. V percentách, ak vezmeme do úvahy mzdu z rokov 1920—1921 v porovnaní so mzdou r. 1923 v I. kategórii 1. oblasti (t. j. u bŕešov, koniarov, voliarov) je tento pokles 15 %. V 2. oblasti je pokles 16 %, 3. oblasti 17 %. Najcitelnejšie sa, pravda, znížili mzdy tých deputátnikov I. kategórie, ktorí sa preradením celého radu okresov a obcí do novoutvorenej 4. oblasti ocitli v oblasti najnižších miezd, kde poklesli mzdy r. 1923 v porovnaní so mzdami v 3. oblasti r. 1921 až o 23 %.

Značne poklesli aj mzdy príslušníkov druhých kategórií. Tak u dozorcov do 5 rokov praxe v 1. oblasti poklesli mzdy o 29 %. U dozorcov, platených dovtedy okrem toho podľa rokov praxe, v dôsledku vylúčenia tohto hľadiska r. 1923 klesajú mzdy dokonca až o 37 %. Prudko zostupnú tendenciu zaznamenávajú aj mzdy v kategóriách kvalifikovaných robotníkov i v ostatných oblastiach.

Hovorili sme o zlúčení kategórie majstrov a ženatých pomocníkov-remeselníkov do jednej kategórie remeselníkov s ďalším členením podľa rokov praxe. Samo zlúčenie sa však v znížení miezd neprejavilo, lebo obidve kategórie sa už r. 1921 honorovali v podstate rovnako. Pokles miezd sa teda r. 1923 pohybuje od 15—37 %.

Odpoveď na otázku tendencie reálnych miezd dá nám až porovnanie absolútneho vyjadrenia poklesu miezd s poklesom cien v dôsledku deflačnej politiky r. 1922. Podľa údajov cenových správ z r. 1923²¹ v indexoch vidíme pokles cien podľa jednotlivých krajín v ČSR v porovnaní s r. 1914 v tab. 6.

Na základe údajov (tab. 6) môžeme vyjadriť v percentách pokles cien v de-

²¹ Cenové správy 1923, 40.

Tabuľka 6

Indexy maloobchodných cien v ČSR podľa krajín za január a december r. 1922*
(r. 1914 = 100)

Mesiac	Čechy	Morava	Slovensko	Podkarp. Rus	ČSR
január	1469	1378	1602	1718	1467
december	985	927	983	1114	961

* Cenové zprávy 1923, 14.

cembri 1922 v porovnaní s hladinou cien v januári 1922. Vidíme, že v Čechách poklesli ceny počas r. 1922 o 33 %, na Morave o 33 %, na Slovensku²² o 39 %, na Podkarp. Rusi o 36 %. V Československu celkom o 35 %.

Je zrejmé, že všeobecný pokles miezd nemožno vidieť v správnych proporciách bez toho, aby sme si všimli pokles cien. Pri výskume mzdových pomerov na veľkostatkoch podľa kolektívnych zmlúv však nestačí len porovnanie percentuálneho poklesu miezd s priemerným percentuálne vyjadreným poklesom cien. Treba ďalej skúmať, ktorá z uvedených skupín tovaru mala pre deputátника rozhodujúci význam. Na prvý pohľad je zrejmé, že tovar, ktorý deputátnik nemusel kupovať, ktorý si dorobil alebo dostal v deputáte — rastlinné potraviny (obilniny, múka, zemiaky, hrach, kukurica a pod.) poklesol najvýraznejšie. Na druhej strane tie životné potreby, potraviny, ktoré musel deputátnik kupovať za svoju žobrátku mzdu (70—85 Kč mesačne), nepoklesli úmerne k hlbokému poklesu miezd. Ide tu predovšetkým o živočíšne potraviny (mäso, masť a pod.) a rôzne iné (cukor, soľ, káva).²²

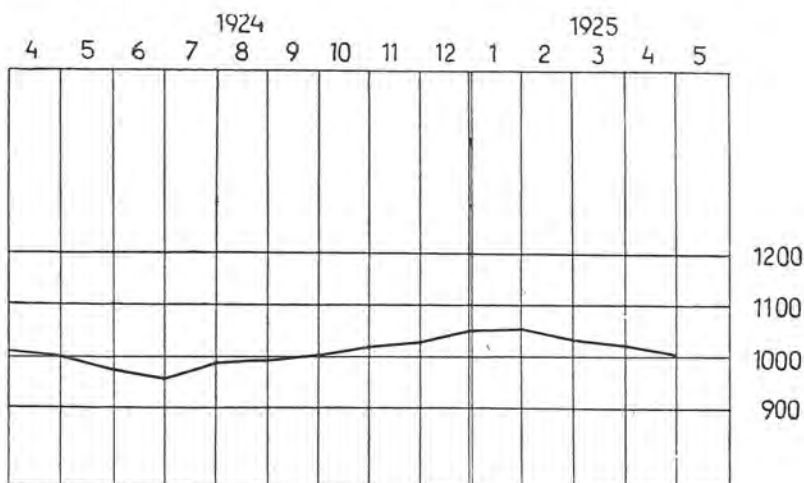
Kapitolu o mzdových pomeroch v rokoch 1920—1923 môžeme teda zhrnúť do konštatovania, že r. 1923 sa mzdové pomery deputátnych robotníkov na veľkostatkoch Slovenska zhoršili. Aj keď zhoršenie nie je výrazné, ak sledujeme výšku nominálnej mzdy porovnávaných rokov v pomere k poklesu cien, znížila sa podstatne mzda v naturálnych požitkoch vo všetkých kategóriách deputátnych robotníkov. Zhoršilo sa ďalej postavenie tých deputátnikov, ktorí boli z III. kategórie preradení do novoutvorenej IV. kategórie r. 1923. U nich bol pokles miezd citelný a neúmerný poklesu cien.

Kolektívna zmluva na r. 1923 uzavretá v máji 1923 platila aj pre r. 1924, keď sa jej platnosť po dlhom rokovaní podarilo predĺžiť na r. 1924. Ťažko predpokladať, že by sa zmluvy z rokov 1923—1924 v rokoch bezzmluvného stavu 1925—1928 ignorovali zo strany veľkostatkárov menej ako v rokoch ich platnosti. No aj keby sme pripustili ideálny stav, že sa totiž na veľkostatkoch rešpektovali mzdy a naturálne požitky podľa zmluvy z rokov 1923—1924 a neprizerali zatiaľ na skutočný stav na veľkostatkoch, dospejeme k záveru, že deputátnici s nie vyššími mzdami a v najlepšom prípade so mzdami z rokov

²² Maloobchodné ceny na Slovensku ostávajú teda naďalej vyššie ako v Čechách.

1923—1924 boli vystavení značným cenovým výkyvom a predovšetkým zdražovaciemu procesu v zimných mesiacoch v rokoch 1923—1924.

Drahotu tých čias nám najlepšie znázorňuje graf 1.

Graf 1. Grafické znázornenie hladiny cien v ČSR v apríli 1924—1925 (r. 1919 VII = 100). (Zostavené podľa Cenových zpráv 1925, 192.)

Z grafu 1 vidíme, že v januári a začiatkom februára dosahuje cenová hladina najvyšší bod v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi. Zdražovanie životných potrieb pocítovali široké masy tým citeľnejšie, že to boli práve zimné mesiace, keď položky na uhlie, drevo, osvetlenie (elektrina, petrolej, sviečky) obuv, šatstvo a prádlo sú omnoho vyššie ako v letných mesiacoch, zatiaľ čo možnosti zárobku sú v zime omnoho menšie ako v čase poľných prác.

Netreba pochybovať o tom, že drahota citeľne doľahla aj na poľnohospodárskych robotníkov, najmä na robotníkov bez deputátu, ktorí nielen museli nakupovať všetok tovar, ale ich rodinní príslušníci, predovšetkým ženy, dospeljšie deti a napokon aj malé deti nemali možnosť prizarobiť si na živobytie prácou na veľkostatku ako v lete. Nehovoríme už ani o ďalších trampotách, ktoré museli chudobní prekonávať každú zimu, ako napr. o potrebe chystať deti do školy a obliekať ich často na dlhú cestu do školy, čo nedostatok šatstva a obuvy často celkom znemožňoval, o chorobách častejších v zime ako v lete, ktoré jednak vyradili živiteľa rodiny na určitý čas z práce, jednak postavili pred rodinu ďalšiu páľčivú a takmer neriešiteľnú otázku liekov a lekárskeho ošetrovania.

Najciteľnejšie sa pocítovalo zvýšenie cien týchto životných potrieb: múka, chlieb, krupica, masť, zelenina, káva. V podstate zostali široké masy ľahostajné k zlacneniu netaveného masla, ktorého spotreba bola minimálna a ustupovala margarínu alebo masť.

Ak chceme sledovať vývin mzdových pomerov na veľkostatkoch Slovenska v rokoch 1925—1928, máme pred sebou štyri roky bezzmluvného stavu. Nemáme možnosť vytvoriť si súhrnný obraz o mzdách a požitkoch na Slovensku. V spleti individuálnych zmlúv, príp. nikde nezachytených osobných dohôd, nie je prakticky možné sledovať tendenciu miezd.

Prvou kolektívnou zmluvou po r. 1924 je zmluva z r. 1929. Na tomto mieste nemôžeme podrobne hovoriť o tom, čo všetko predchádzalo rokovaniu o zmluve a s akou nástoživosťou znova a znova nastoľovali veľkostatkári počas rokovania svoju podmienku — zrušiť nariadenie z r. 1923 o prepúšťaní deputátnikov a paritných komisiách. Stačí v tejto súvislosti pripomenúť, že MVS — sekcia zemerobotníkov zmluvu nepodpísala a vypovedala tejto zmluve boj. Je to prvý raz, čo zástupcovia MVS demonštratívne odišli z rokovania, dávajúc tak celej robotníckej verejnosti najavo, že v určitých chvíľach nemôže byť zmluva cieľom, ktorý treba dosiahnuť aj za cenu podstatných ústupkov, ale že rokovanie o zmluve môže byť aj východiskom k otvorenému boju za zlepšenie mzdových podmienok.

Zmluvu na r. 1929 podpísali v marci zástupcovia piatich veľkostatkárskych organizácií, za odborové organizácie zmluvu podpísali zástupcovia odboru zemerobotníkov pri reformistických, agrárnických, ľudáckych odboroch a kresťanských odboroch.

Ak porovnávame kolektívnu zmluvu na r. 1929 s kolektívnou zmluvou na roky 1923—1924, vidíme na prvý pohľad niektoré závažné odlišnosti. Najvýznamnejšou z nich je nové rozdelenie okresov do oblastí. Roku 1929 sa veľkostatkárom podarilo presadiť ďalšie preradenie obcí i celých okresov do nižších mzdových oblastí.

V porovnaní s r. 1923 a 1924 znamenalo nové rozdelenie preradenie celých okresov — Myjava, Senica, Nová Baňa — do 2. oblasti. Okrem toho nastal ďalekosiahly presun obcí z jednotlivých okresov do nižších oblastí.

Z 1. oblasti bolo preradených do 2. oblasti r. 1929: 8 obcí z okresu Galanta, 21 obcí z okresu Hlohovec, 7 obcí z okresu Modra, 11 obcí z okresu Trnava, 5 obcí z okresu Skalica, 1 obec z okresu Piešťany, 10 obcí z okresu Nove Mesto n. Váhom, 9 obcí z okresu Nitra, 4 obce z okresu Veľké Topoľčany, 10 obcí z okresu Vráble, 6 obcí z okresu Zlaté Moravce, 6 obcí z okresu Želiezovce, t. j. spolu 98 obcí z 1. oblasti preradených do 2. oblasti.

Oproti rokom 1923—1924 dostalo sa ďalej až 57 obcí z 1. oblasti do 3. oblasti, a to: 6 obcí z okresu Levice, 3 obce z okresu Hlohovec, 2 obce z okresu Galanta, 8 obcí z okresu Modra, 3 obce z okresu Piešťany, 4 obce z okresu Skalica, 11 obcí z okresu Trnava, 4 obce z okresu Nitra, 11 obcí z okresu Zlaté Moravce, 5 obcí z okresu Vráble, t. j. spolu 57 obcí z 1. oblasti preradených r. 1920 do 3. oblasti.

Niekoľko obcí sa dokonca dostalo r. 1929 z 1. oblasti až do 4. oblasti, a to: 2 obce z okresu Piešťany, 1 obec z okresu Uhorská Skalica, 1 obec z okresu Nitra, 3 obce z okresu Veľké Topoľčany, 1 obec z okresu Vráble, 6 obcí z okresu

Levice, t. j. spolu 14 obcí z 1. oblasti sa novým rozdelením dostalo až do 4. oblasti.

Nové rozdelenie sa, prirodzene, odrazilo aj v skladbe ostatných oblastí. Tak z 2. oblasti sa dostali do nižšej mzdovej oblasti tieto okresy a obce: 2 okresy — Malacky a Šamorín — do 3. oblasti, 3 okresy — Pov. Bystrica, Žilina a Veľká Bytča — dokonca do 4. oblasti.

Z 2. oblasti do 3. boli preradené: 3 obce z okresu Bratislava, 13 obcí z okresu Dunajská Streda, 10 obcí z okresu Komárno, 4 obce z okresu Bánovce, 1 obec z okresu Parkáň (teraz Štúrovo), 5 obcí z okresu Stará Ďala (teraz Hurbanovo), 3 obce z okresu Želiezovce, 5 obcí z okresu Trenčín, 2 obce z okresu Ilava, t. j. spolu 46 obcí preradených r. 1929 z 2. oblasti do 3. oblasti.

Do 4. oblasti boli preradené: 1 obec z okresu Dunajská Streda, 3 obce z okresu Bánovce, 4 obce z okresu Púchov, 5 obcí z okresu Trenčín, t. j. spolu 13 obcí z 2. oblasti preradených r. 1929 do 4. oblasti.

Z 3. oblasti boli preradené do 4. oblasti 3 celé okresy, a to Sv. Kríž n/Hronom (teraz Žiar n. Hronom), Krupina a Banská Štiavnica.

Do 4. oblasti boli ďalej preradené: 6 obcí z okresu Prievidza, 12 obcí z okresu Turč. Sv. Martin (teraz Martin), 8 obcí z okresu Zvolen, 1 obec z okresu Rimavská Sobota, 1 obec z okresu Veľadín, 4 obce z okresu Rožňava, 1 obec z okresu Levoča, 22 obcí z okresu Košice, 2 obce z okresu Moldava, 7 obcí z okresu Prešov, 3 obce z okresu Sabinov, 4 obce z okresu Giraltovce, 1 obec z okresu Sečovce, 2 obce z okresu Michalovce, t. j. spolu 74 obcí preradených r. 1929 z 3. oblasti do 4. oblasti.

Oblasť najnižších mzdových sadziieb a naturálnych požitkov sa teda oproti r. 1923 rozšírila o celých 6 okresov a 101 obcí.

Celkove preradili do oblasti nižších miezd 11 okresov a 302 obcí.

Na druhej strane len 16 obcí bolo preradených z nižšej oblasti do vyššej, a to: 3 obce z 2. do 1. oblasti, 1 obec z 3. do 1. oblasti, 5 obcí z 2. do 1. oblasti, 7 obcí z 3. do 2. oblasti.

Áké boli praktické dôsledky tohto preradenia? Odrazili sa predovšetkým vo výške naturálnych požitkov. Deputátnici na veľkostatkoch celých dvoch okresov a 103 obcí preradených z 1. a 2. do 3. oblasti dostávali automaticky bez akéhokoľvek ďalšieho vyjednávania menší deputát, a to ročne o 100 kg jačmeňa menej.

Deputátnici troch okresov a 27 obcí preradených z 2. do 4. oblasti dostali o 100 kg pšenice a 100 kg jačmeňa menej.

Deputátnici 3 okresov preradených z 3. do 4. oblasti a deputátnici 74 obcí dostali o 100 kg pšenice menej.

Preradenie z 1. do 2. oblasti sa vo výške naturálnych požitkov neprejavilo, lebo deputát v 1. a 2. oblasti bol a zostal na jednakej úrovni. Tu sa preradenie odrazilo vo výške mzdy.

Ďalej ide v súvislosti s hodnotením nového preradenia o otázku, ako sa prejavili dôsledky novej zmluvy v oblasti miezd. Oproti zmluve v rokoch 1923—1924 sú nominálne mzdy na vyššej úrovni. Porovnanie pozri v tab. 7.

Tabuľka 7

Mesačná peňažná mzda deputátника v rokoch 1923—1924 a r. 1929¹

Oblasť	Rok	I. kategória — hribeši, ko- niari, volári	II. kategória — dozor- covia	III. kategória — kuriči a strojníci s praxou			IV. kategória — remeselníci s praxou			V. kategória — strojníci ² s praxou		
				do 3 rokov	3—6 rokov	vyše 6 rokov	do 3 rokov	3—6 rokov	vyše 6 rokov	do 3 rokov	3—6 rokov	vyše 6 rokov
1.	1923— 1924	85	115	140	170	200	240	280	310	—	—	—
	1929	100	135	164	200	235	269	314	347	240	280	310
2.	1923— 1924	80	108	140	170	200	240	280	310			
	1929	94	127	164	200	235	269	314	347	240	280	310
3.	1923— 1924	75	102	135	165	195	225	265	295			
	1929	84	115	152	186	219	252	296	330	225	265	295
4.	1923— 1924	70	95	130	160	190	210	250	280			
	1929	79	107	146	180	214	235	280	314	210	250	280

¹ Zostavené z údajov kolektívnej zmluvy na r. 1929 a Zpráv štatistického úradu, Praha 1924, 700.

² Roku 1929 nie sú strojníci už v spoločnej kategórii s kuričmi. Tvoria samostatnú V. kategóriu, ktorá v rokoch 1923—1924 neexistuje.

Roku 1929 nastáva aj určitá zmena v kategórii kuričov a strojníkov. Strojníci tvoria na rozdiel od rokov 1923—1924 osobitnú samostatnú V. kategóriu. V podstate sa dostali na úroveň miezd remeselníkov z r. 1923, zatiaľ čo sa remeselníkom oproti r. 1923 mzda r. 1929 zvýšila.

Najnižšie zvýšenie zaznamenali mzdy najnižšej a najpočetnejšej I. kategórie, len 9—15 Kč. V II. kategórii zvyšujú sa mzdy o 12—20 Kč, v III. kategórii 16—35 Kč.

Kolektívna zmluva r. 1929 mala priniesť zlepšenie mzdových pomerov tým — a na zdôrazňovaní tejto skutočnosti si sociálni demokrati dávali obzvlášť záležať — že stanovila osobitný ročný osobný príspevok vo výške 120, 110, 100 a 95 Kč v 1., 2., 3. a 4. oblasti. Príspevok sa mal vyplatiť v dvoch častiach — jedna polovica 30. apríla, druhá 27. októbra. Na Slovensku si r. 1929 tento osobitný príspevok vyjednali prvý raz. V Čechách, kde sa každý rok v kolektívnej zmluve objavili ustanovenia o vyživovacích, príp. ošacovacích príspevkoch, poľnohospodárski robotníci s takouto formou odmeny za prácu nemali dobré skúsenosti. Najmä druhá polovica príspevku vyplácaná na jeseň, vydala sa deputátnikom len vtedy, keď deputátnik po celý rok plnil všetky svoje povinnosti k spokojnosti veľkostatkára. Stačila napríklad účasť v štrajku, aby sa vyplatenie príspevku deputátnikovi odoprelo.

Na takúto podmienku sa vyplatenie prídavku na r. 1929 malo viazať aj na Slovensku. Okrem toho ustanovenie z r. 1929 o osobnom prídavku malo ešte jednu chybu. Na priame želanie zástupcov reformistických odborov nemali dostať osobný prídavok príslušníci sekcie zemerobotníkov MVS.²³ Deputátnikov, ktorých vylúčili z osobného prídavku, nemusela preto bolieť hlava. Roku 1929, ako sa výslovne konštatovalo pri rokovaní o zmluve na r. 1931, nevyplatili prídavok ani na jednom veľkostatku.²⁴

Zvýšenie nominálnych miezd treba však porovnať s cenami najdôležitejších životných potrieb. Pre porovnanie drahotných pomerov s vývinom miezd uvádzame (tab. 8) pravdepodobné mesačné výdavky päťčlennej deputátnickej rodiny na najdôležitejšie životné potreby v rokoch 1923—1924 a r. 1929.

Tabuľka 8

Odhad výdavkov 5 člennej deputátnickej rodiny za potraviny za mesiac apríl r. 1923, 1924, 1929¹
(zostavené podľa výsledkov šetrenia Štatistického úradu r. 1926 o spotrebe 5 člennej robotníckej rodiny s ohľadom na spotrebu deputátnickej rodiny)

Druh	Mesačná spotreba	Cena r. 1923	Cena r. 1924	Cena r. 1929	Výdaj r. 1923	Výdaj r. 1924	Výdaj r. 1929
hov. mäso	4,80 kg	10,99	14,06	12,06	52,75	67,48	57,88
obilná káva	1	4,61	5	6,02	4,61	5	6,02
soľ	1,40	2	1,95	1,96	2,80	6,33	2,74
cigória	0,40	8	8,21	8,32	3,20	3,28	3,32
cukor ²	7,20	5,34	5,11	6,35	38,44	36,79	45,72
margarín	0,80	13,96	14,08	15,56	11,16	11,26	12,44
mydlo	1	9,24	7,89	8,03	9,20	7,89	8,03
saláma ³	1	17,61	18,69	17,42	17,61	18,69	17,42
masť ⁴	1	14,19	13,65	14,06	14,19	13,65	14,06
Mesačné výdavky spolu					153,96	170,37	167,63

Poznámka: Roku 1923 uvádzajú Cenové zprávy len 1 druh hov. mäsa. Roku 1929 berieme hov. mäso zadné.

¹ Cenové zprávy 1923, 54—57 a 80.

Cenové zprávy 1924, 74—77.

Cenové zprávy 1929, 87—89.

² Skutočná spotreba cukru nebola nikdy v deputátnickej rodine taká vysoká. Cukor sa jednak nahradzoval sacharínom a potom sa strava prispôbovala tak, aby v nej spotreba cukru bola čo najmenšia.

³ Saláma najnižšej ceny, tzv. obyčajná.

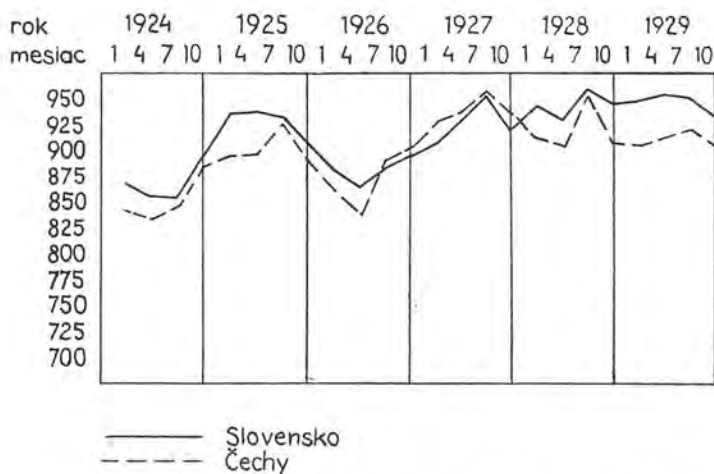
⁴ Miesto masť berieme tzv. iné jedlé tuky (cena masť bola vyššia).

²³ Archív Ministerstva poľnohospodárstva, materiály a rokovania o zmluve na r. 1929, č. 26 961.

²⁴ Archív Ministerstva poľnohospodárstva č. 77 558.

Porovnanie výdavkov pre skupinu najdôležitejších životných potrieb, potravín, šatstva a obuvi ukáže nám aspoň približne zvýšenie miezd v pravej hodnote. Na základe porovnania výdavkov deputátnickej rodiny r. 1923 a 1929 vidíme, že aj najzreteľnejšie zvýšenie miezd kategórie bítešov — 15 Kč — v nijakom prípade nemohlo znamenať zvýšenie reálnej mzdy.

Porovnanie indexov maloobchodných cien potravín v ČSR v rokoch 1924—1929 totiž ukazuje, že tendencia zdraženia r. 1924 oproti r. 1923 je naozaj trvalá a že dokonca v ďalších rokoch (1927, 1928, 1929) zaznamenáva mierny vzostup (graf 2).

Graf 2. Grafické znázornenie pohybu indexov maloobchodných cien potravín na Slovensku a v Čechách v rokoch 1924—1929* (1914=100). Zostavené podľa Cenových zpráv 1929, 90.
* Týka sa na rozdiel od grafu 1 len potravín.)

Zvýšenie miezd neznamenalo teda ani v jednom prípade zlepšenie mzdových pomerov deputátnikov r. 1929.

Obraz výdavkov deputátnika nebol by, pravda, úplný, keby sme sa aspoň v krátkosti nezmienili o výdavkoch na textilie a obuv. Vyjdeme z množstva textílií a obuvi, ktoré treba zakúpiť pre päťčlennú rodinu podľa zisťovania Štatistického úradu r. 1926. Pre značnú nedôslednosť zostavovateľov Cenových zpráv je však v tejto oblasti porovnávanie sťažené. Roku 1925 chýbajú nám napríklad akékoľvek údaje o maloobchodných cenách textílií a obuvi. V rokoch 1923 a 1924 máme k dispozícii len ceny látok (oxford, kaliko, flanel, kretón, barchet). Musíme sa teda uspokojiť s údajmi z r. 1926 o maloobchodných cenách niektorých druhov šatstva, prádla a obuvi.²⁵

Je pravda, že ceny textílií a obuvi majú v rokoch 1923—1929 zostupnú tendenciu. Pokles cien zaznamenáva najnižšiu hladinu r. 1927, zatiaľ čo v ro-

²⁵ Cenové zprávy na roky 1923—1925, Praha 1926, 6—7.

koch 1928 a 1929 ceny znova stúpajú. Ceny oblekov, najmä pracovných, zimníkov a ženských oblekov v rokoch 1923—1928 sústavne stúpajú. Len ceny niektorých druhov konfekcie (zimníkov, chlapčenských oblekov, sviatočných a pracovných mužských oblekov) r. 1929 veľmi mierne poklesli.

Pokles cien niektorých druhov textílií, ktorý môžeme považovať za jeden z faktorov, čo by mohol kladne ovplyvniť vývin reálnych miezd, pravda, nič nezmenil na postavení deputátnikov.

Ak si všimneme, že napr. r. 1923 by deputátnik mesačne potreboval na potraviny, prádlo a obuv priemerne 216 Kč, r. 1924, keď poklesli ceny textílií, no stúpili ceny potravín — mesačný priemer 232 Kč a r. 1929 228 Kč — musíme prísť k záveru, že zvýšenie miezd, ako to udáva kolektívna zmluva na r. 1929, nemala vzhľadom na uvedené skutočnosti, nijaké priaznivé dôsledky v hospodárskom položení deputátnikov.

Pri výskume mzdových pomerov na veľkostatkoch treba vziať do úvahy aj otázku sociálneho poistenia. Pod poistením deputátnych robotníkov rozumieme jednak úrazové poistenie, jednak poistenie sociálne. Sociálne poistenie sa ďalej delilo na nemocenské a invalidné, resp. starobné.

Príspevok na úrazové poistenie bol 25 Kč ročne.²⁶

Dávky nemocenského poistenia boli vyššie. Tvorili pravidelne 5 % z tzv. priemernej dennej mzdy. Ak prepočítame napr. naturálne požitky r. 1923 do hodnotových foriem a pripočítame peňažnú mzdu, môžeme vyrátať, že celkový mesačný príjem deputátnika bol 376—422 Kč (I. kategória, odstupňované podľa oblastí). Výškou mesačného príjmu patrili deputátnici do III. mzdovej triedy, kde stredná denná mzda bola 12 Kč. Mesačná dávka nemocenského poistenia bola v takomto prípade 18 Kč.²⁷

Invalidné a starobné poistné sa platilo podľa iných smerníc. Tu III. mzdová trieda tvorila skupinu A, v ktorej týždenná dávka starobného a invalidného poistenia bola 17,20 Kč mesačne.²⁸

Mesačná dávka na úrazové a sociálne poistenie bola teda 37,20 Kč. Polovicu z tejto sumy bol povinný podľa zákona platiť zamestnanec, polovicu zamestnávateľ.

No kolektívne zmluvy sa o tejto veci vôbec nezmieňujú. Uvádzajú výšku mesačného platu deputátnika bez toho, že by uviedli, či a aké boli mesačné zrážky na poistné. Tak kolektívne ako aj individuálne zmluvy budia dojem, že uvedené mzdy sú už konečné, že ich robotníkoví vyplatia bez ďalších zrážok. Niektoré dokumenty hovoria však o tom, že pri posudzovaní mzdových pomerov na veľkostatku bezpodmienečne treba brať do úvahy zrážky za sociálne poistenie. Tak napr. podľa hlásení četníckych staníc z okresu Trnava z 38 veľkostatkov iba na dvoch veľkostatkár nezrážal už nič z tej mzdy, ktorú

²⁶ Ř í m a l B., riaditeľ Slovenskej pokladnice pre poľnohospodárskych robotníkov, *Sociálne poistenie, zvlášte úrazové* — sborník *Zemědělské dělnictvo v Československu*, 144.

²⁷ Pozri tabuľku mzdových tried na str. 37 a tabuľku dávok na str. 42—43 *Průručky poistenia pre prípad nemoci, invalidity a staroby*, Bratislava, 1924.

²⁸ Tamtiež, 41.

Tabuľka 9

Výdavky 5 člennej robotníckej rodiny (deputátnickej) na prádlo, obuv a šatstvo v rokoch 1923—1929

(odhad spotreby podľa šetrenia Štatistického úradu r. 1926)¹

Ročná spotreba ks	Ceny v Kč						
	r. 1923	r. 1924	r. 1925	r. 1926	r. 1927	r. 1928	r. 1929
1 košeľa mužská	28	26	26	25	23	25	24
2 košeľe ženské	16,50	12,80	11,50	11,50	11	12	12
2 košeľe chlapčenské	19	17	17	17	16	17	16,50
4 košeľe dievčenské	13,75	15	12	12	11,50	12,50	12
2 spodky	21	19,50	18,50	18,50	17,50	18	20
4 páry ponožiek	5,50	5	4,60	4,50	4,20	5	5
3 páry ženských pančúch	8,50	6,20	4,90	4,70	4,70	5	7
6 detských pančúch	8	8	8	8	7,50	8	8,50
1 pár mužských topánok	99	99	99	99	95	95	105
1 pár ženských topánok	89	89	89	89	85	85	95
2 páry detských topánok väčších	59	59	59	59	59	59	59
1 pár detských topánok menších	39	39	39	39	39	39	39
3 podrážky mužské	20	20	20	20	20	20	20
2 podrážky ženské	15	15	15	15	16	15	16
4 podrážky detské	10	10	10	10	10	10	12
Ročné výdavky za prádlo a obuv spolu	766,50	744,60	724,10	722,10	702,90	719	736
Spotreba šatstva ²							
pracovný oblek na 6 mes.	60	64	78	75	75	80	75
sviatočný oblek m. na 3 roky	550	620	660	660	660	710	650
zimník na 7 rokov	370	370	400	400	420	460	430
ženský oblek na 3 roky	300	240	330	320	320	335	340
chlapčenský oblek na 2 roky	190	190	220	220	220	240	230
dievčenský oblek	150	140	120	120	120	125	130

Poznámka: Celkom vynechávame vreckovky, obrusy, posteľné prádlo, detské a ženské plášte, svetle, ručníky, uteráky ap. Ide naozaj o najzákladnejšiu osobnú spotrebu textilu.

¹ Cenové zprávy, Praha 1926, 6—7. Ceny v jednotlivých rokoch podľa Cenových zpráv přísl. roku.

² Ide o konfekciu zakúpenú na menej alebo viacej ako na 1 rok.

berieme do úvahy v plnej výške tak, ako ju uvádza individuálna zmluva. O znížení nominálnych miezd z titulu zrážok poisťného sa dozvedáme aj z prípisu MVS Ministerstvu poľnohospodárstva z 10. 3. 1927.²⁹ No v prípade nemoci dostával podľa zákona nemocenské dávky zamestnávateľ z toho titulu, že nepreruší prídel deputátu chorému zamestnancovi. Hoci nemôžeme tvrdiť, že sa na všetkých veľkostatkoch zrážalo zo mzdy práve 17 Kč (niektoré skutočnosti nasvedčujú, že sa veľkostatkári snažili vyhnúť niektorým dávkam poisťného, čo sa odrazilo aj v dávke poisťného zo strany deputátnika), predsa predpokladáme, že vo väčšine prípadov tvorí čistú mzdu deputátnika len suma, ktorú dostaneme po odpočítaní 17—18 Kč od mzdy uvádzanej v kolektívnych a individuálnych zmluvách.

Do oblasti mzdových pomerov nepochybne patrí aj otázka pracovného času a dovolenky.

Kolektívne zmluvy uvádzajú dĺžku pracovného času. Kolektívna zmluva (Šrobárova) z rokov 1920—1921 určuje dĺžku pracovného času na 10 hodín. Za hodiny odpracované nad 10 hodín sa určuje odmena 1,40 Kč za hodinu.

Zmluva na rok 1929 hovorí už jasne o 12 hodinovom pracovnom čase svojím nie síce priamo, no jednoznačne formulovaným ustanovením: „Osobám, ktoré zastávajú službu tzv. bírešov, koniarov, voliarov, krmičov, švajčiarov, oráčov a poľných hájnikov, dozorcov a mesačníkov, náleží v 24 hodinách odpočinok 12 hodín.“³⁰ Za cezčasové hodiny sa r. 1929 určovala ešte menšia odmena — 1,35 Kč za hodinu. O dovolenke sa zmluva na r. 1929 zmieňuje jedinou vetou: „Ohľadom dovolenky platia ustanovenia zákona.“³¹

Čo hovorí zákon o dovolenke deputátnikov? Obhajcovia buržoázneho zákonodarstva často poukazovali na zákon z r. 1925, ktorým sa upravili dovolenky zamestnancom, teda aj deputátnikom. Príslušný zákon z r. 1925 ustanovuje, že stáli zamestnanci, ktorí vykonávajú práce alebo služby na základe pracovného alebo služobného pomeru a nevykonávajú ich ako zamestnanie vedľajšie alebo príležitostné, majú po jednoročnom zamestnaní v tom istom podniku nárok na platenú dovolenku na zotavenie, a to 6 dní ročne. U zamestnancov pracujúcich nepretržite v tom istom podniku viac než 10 rokov, zvyšovala sa dovolenka na 7 dní a po 15 rokoch na 8 dní v roku. Nedele a sviatky sa do dovolenky *počítali*.

Bežné porovnanie dnešných pomerov so zákonom o dovolenke z r. 1925, ktorý zostal v platnosti po celý čas predmníchovskej ČSR, stačí, aby sme sa k sociálnemu zákonodarstvu československej buržoázie stavali nanajvýš kriticky.

*

²⁹ Archív Ministerstva poľnohospodárstva č. 104 023, kde sa hovorí: „Deputátnik obdrží čtvrtročne 350 kg obilí, 1/2 l mlieka denně, 600 sáh pole, 8 m dřeva ročně a 150 Kč za čtvrtroku platu, z ktorého se mu stáhne za tři měsíce nemocenské, starobní a invalidní pojištění. Nezůstává z toho platu čtvrtročního na potřeby pro domácnost, na obuv a šatstvo pro celou rodinu ani ne 120 Kč.“

³⁰ Hromadná rámcová smluva na r. 1929, str. 3, AÚD KSS, č. 8 561.

³¹ Tamtiež, 4.

Otázku mzdových pomerov na veľkostatkoch nemožno však vyčerpať len hodnotením kolektívnych zmlúv. Skutočné mzdové pomery a pracovné podmienky sa totiž vo veľmi mnohých prípadoch od kolektívnych zmlúv líšia.

Pri výskume skutočných mzdových pomerov môžu nám byť užitočné materiály četníckych staníc. Najkompletnejší obraz sa dá vytvoriť na základe štúdia policajných hlásení z-r. 1929, podávaných na naliehavý príkaz Prezídia krajinského úradu prednostom I. stolice politických úradov. V uvedenom príkaze Prezídia krajinského úradu sa žiadalo okamžite vyšetriť v dotyčnom správnom obvode, či zamestnávateľia na základe rámcových zmlúv uzavreli so svojimi zamestnancami individuálne zmluvy a či ich plnia.³² Tento náhly prieskum súvisí, pravda, so štrajkom poľnohospodárskych robotníkov v máji 1929. Je len samozrejmé, že okresní náčelníci zverili šetrenie pomerov na veľkostatkoch četníckym staniciam, ktoré mali v najkratšom čase oznámiť výsledok prieskumu, aby sa definitívna zpráva z okresu mohla podať Krajinskému úradu do 5. 6. 1929. Krátky čas, ktorý vymerali četníckym staniciam na túto v podstate zložitú úlohu, a nedostatočná odborná pripravenosť četníkov odrážajú sa aj v materiáloch. Hlásenia o stave na veľkostatkoch v obvodoch jednotlivých četníckych staníc nie sú vypracované vždy dosť pedantne. Niektoré četnícke stanice podávajú zprávu o každom veľkostatku osobitne, iné o veľkostatkoch v obci celkove, uvádzajúc pravdepodobne len priemer tamjších miezd a požitkov. Väčšina príslušníkov četníckych staníc, keďže neovládala špecifikum pomerov na veľkostatku, neuvádza presne označenie jednotlivých kategórií deputátikov, neprizerá na jednotlivé kategórie vôbec a niektoré druhy naturálnych požitkov (byť, petrolej) ani nespomína. Uvedené momenty potom sťažujú porovnávanie skutočných pomerov na veľkostatkoch s kolektívnymi zmluvami. Ne aj tak (najmä pre nedostatok iných dokumentov) sú tieto hlásenia cenným materiálom, ku ktorému sa ani tí, ktorých treba o biednych a neudržateľných pomeroch na veľkostatkoch presvedčiť — nestavajú s výhradami.

Predbežne máme policajné hlásenia z niekoľkých významných okresov — Trnava, Komárno, Nové Mesto n. Váhom, Nitra, Levice.

Tak podľa zisťovania četníckych staníc z okresu Trnava (materiál z Okresného archívu Trnava č. 645/29 pr.) z celkového počtu 38 šetrených veľkostatkov sa zmluva nedodržiavala až na 29 veľkostatkoch a len na 9 veľkostatkoch sa vyplácali mzdy a deputát podľa riadnej kolektívnej zmluvy na r. 1929. Pritom v okrese Trnava až 17 veľkostatkov nemalo riadne individuálne zmluvy, ale len ústne dohody.

V okrese Nové Mesto n. Váhom z celkového počtu 29 veľkostatkov sa zmluva nerešpektovala na 14 veľkostatkoch. 18 veľkostatkov v tomto okrese nemalo vôbec nijakú písomnú zmluvu — mali len ústnu dohodu.

V okrese Levice z 26 šetrených veľkostatkov ani na jednom sa nevyplácali mzdy a deputát podľa rámcovej zmluvy. Na každom veľkostatku sa konštatovali značné odchýlky od zmluvy.

³² Archív ONV Trnava č. 645.

Z okresu Nitra máme k dispozícii výsledky šetrenia robené podľa iných kritérií ako v okresoch Trnava, Levica a Nové Mesto n. Váhom. Z pomerne stručných údajov veliteľov četníckych staníc vidíme, že sa tu odpovedá len na otázku, či sú v jednotlivých obciach (bez toho, že by sa uvádzal počet veľkostatkov obce) zmluvy alebo nie, a len sporadicky sa uvádzajú konkrétne mzdové sadzby a výška naturálnych požitkov.

Neúplný prehľad poskytujú aj zprávy z okresu Komárno, kde chýbajú údaje celého radu četníckych staníc, takže vôbec nemáme materiál o značnom počte veľkostatkov, a z niektorých obcí máme iba všeobecné konštatovania, že sa zmluvy plnia, ale chýba bližšia charakteristika zmlúv (či ide o rámcovú kolektívnu zmluvu, či o individuálnu zmluvu uzavretú bez ohľadu na stanovené minimálne sadzby kolektívnej zmluvy).

Preto aj v okrese Nitra a Komárno môžeme s istotou konštatovať, že v okrese Nitra si v 7 obciach z 10 šetrených obcí veľkostatkári vôbec neplnili zmluvu, v okrese Komárno sa zase v 8 obciach z 11 šetrených obcí zaznamenávajú odchýlky od zmluvy.

Pri porovnaní údajov četníckych staníc o mzdových pomeroch na jednotlivých veľkostatkoch (i najstarostlivejšie vypracovaných údajov) s rámcovou kolektívnou zmluvou a jej jednotlivými ustanoveniami vidíme na prvý pohľad rozdiel predovšetkým v tom, že ani jedna individuálna zmluva neobsahuje nijaké ustanovenie o diétách, nadčasovej práci a iných požitkoch, ktoré sa v rámcovej zmluve spravidla uvádzajú. Zmluvy a ústne dohody obsahovali len výšku deputátu a mesačnej mzdy.

V čom najčastejšie pozorovať odchýlky pri porovnávaní skutočných pomerov a kolektívnych zmlúv z r. 1929? Bez dlhého skúmania môžeme bezpečne zistiť, že v prevažnej väčšine ide predovšetkým o rozdiel vo výške mesačnej peňažnej mzdy.

Tak v okrese Trnava z 38 šetrených veľkostatkov až na 26 veľkostatkoch dostávali deputátnici nižšiu peňažnú mzdu. Pritom rozdiel, o ktorý dostávali deputátnici nižšiu mzdu, je na jednom veľkostatku dokonca až 34 Kč. Na ďalších 13 veľkostatkoch dostávali deputátnici o 10 Kč menej, na 7 veľkostatkoch o 5 Kč menej, na 3 veľkostatkoch o 15 Kč menej, na 1 veľkostatku až o 25 Kč menej a na 1 veľkostatku o 2 Kč menej.

Ďalšie odchýlky zaznamenávame v prídele dreva. Na 7 veľkostatkoch dostávali deputátnici o 1 m³ dreva menej, na 3 veľkostatkoch o 2 m³ menej.

Na 5 veľkostatkoch o 100 siah role menej a na 1 veľkostatku o 80 kg obilia menej.

Na niektorých veľkostatkoch trnavského okresu nahradili veľkostatkári nižšiu mzdu vyšším prídelom tej časti deputátu, ktorú mohli najľahšie postrádať. Niekedy to bola pôda (samozrejme, tá najmenej úrodná), inokedy drevo. No na 12 veľkostatkoch dostali deputátnici bez akejkoľvek náhrady menší prídel až v troch druhoch naturálnych požitkov.

V okrese Nové Mesto n. Váhom sú tak isto značné rozdiely na väčšine veľkostatkov, o ktorých četnícke stanice podávali zprávu. Z 29 veľkostatkov zazna-

menávame odchýlky na 13 veľkostatkoch. Na 5 veľkostatkoch sa vyplácalo od 7—24 Kč menej, na 10 veľkostatkoch poskytovali o 100—200 siah role menej, na 2 veľkostatkoch o 200—140 kg obilia menej.

Na druhej strane len na 2 veľkostatkoch môžeme konštatovať vyšší prídel pôdy o 100 siah, ktorá mala v jednom prípade nahradiť 140 kg obilia, čo veľkostatkár dával deputátnikom menej a v druhom prípade o 7 Kč nižšiu mesačnú mzdu. Na 2 veľkostatkoch dostávali až o 100—200 siah role menej. Náhradou tu mali byť 4 Kč mesačne navyše, v druhom prípade 14 Kč. V poslednom prípade 140 kg obilia malo nahradiť 4 Kč mesačne.

Vidíme teda, že vo vyšších polohách Slovenska si veľkostatkári zase len prispôbili zmluvu po svojom. Za pár korún, ktoré na rozdiel od južnejších krajov dali tu deputátnikom viac, strhávali z prídelu obilia a role. No aj tak na 8 veľkostatkoch dostávali deputátnici menej požitkov, ako určovala zmluva, bez akejkoľvek náhrady. Prítom priam škandalózne pomery panovali na veľkostatku Rudolfa Pongráca v Mnešiciach, kde deputátnici dostávali o 200 kg obilia ročne menej, o 14 Kč mesačne a o 200 siah role ročne menej.³³

V okrese Levice zo šetrených 26 veľkostatkov až na 19 miestach dostávali nižšiu mzdu o 8—33 Kčs, na 4 veľkostatkoch menej obilia o 5—200 kg. Najkrikľavejšie pomery boli na veľkostatku v Dolnej a Hornej Seči, kde deputátnici dostávali mesačne menej až o 33 Kč, ročne menej o 100 kg obilia a 2 m³ dreva. V okrese Levice sa stretávame so zjavom väčšieho prídelu pôdy, ktorá mala vyrovnať pomerne značne znížené mzdy, ale ich nevyrovnala.

Pripomíname, že šetrenie četníckych staníc o mzdových pomeroch na jednotlivých veľkostatkoch sa robilo až koncom mája a väčšinou až v júni, teda v čase, keď už tri mesiace mala byť v platnosti hromadná rámcová zmluva na r. 1929, ktorú sociálnodemokratická strana s takým víťazoslávnym pokrikom predkladala robotníkom ako vymoženosť. Hoci neúplné a na niektorých miestach veľmi neodborne robené šetrenie četníckych staníc nás oprávňuje tvrdiť, že kolektívne zmluvy sa na veľkostatkoch rešpektovali len vo veľmi malej miere. Predovšetkým sa z týchto materiálov nič nedozvedáme o prídele petroleja, o platení nadčasových hodín, ako aj o byte. Máme opodstatnenú domnienku, overenú svedectvom bývalých deputátnych robotníkov aj ojedinelými zmienkami v správach četníckych staníc, že prídel petroleja dostávali deputátnici len zriedkavo a *nikdy* nedostávali náhradu za nadčasové hodiny. Zmluva bez akýchkoľvek rozpakov určila pracovný deň na 12 hodín. O tom, že sa tento beztak dlhý pracovný čas v časoch jarných a najmä zátevných prác nedodržiaval, netreba ani hovoriť.

Rámcová zmluva z r. 1929 hovorí o tom, že raz týždenne musí mať deputátnik *18 hodín nerušeného odpočinku*, ktorý by spravidla pripadal na nedeľu. Za tohto odpočinku je dovolené robiť len neodkladné práce na hospodárstve (kŕmenie, dojenie).³⁴ Fakticky toto ustanovenie hovorí, že aj v nedeľu, aj tých 18 hodín nerušeného odpočinku možno nerušene rušiť kŕmením a dojením.

³³ Archív ONV Nové Mesto n. Váhom č. 491/29 prez.

³⁴ Hromadná rámcová zmluva na r. 1929, AÚD KSS, č. 8561.

O pomere veľkostatkárov ku kolektívnej zmluve nech svedčí napr. úryvok z hlásenia okresného náčelníka v Novom Meste n. Váhom z 6. 6. 1929.³⁵ „Vcelku ani jeden zamestnávateľ dosiaľ nezadržal úplne rámcovú smluvu a úchylky sa javia hlavne vo výmere role a že ani jeden nepredával lacnejšie mlieko.³⁶ Ani jeden zamestnávateľ neuzavrel s jednotlivcami riadne smluvu, ale všetci bŕeši boli najatí len ústnou smluvou a tieto ústne smluvy boli do- držiavané, ale sa nesrovnávali s rámcovou smluvou.“

Veľmi zaujímavý je aj názor veliteľa četníckej stanice vo Vrbovom (z 18. 5. 1929) tlmočený okresnému náčelníkovi v zpráve o priebehu štrajku v obvode tejto stanice.³⁷ „Ku stávce vobec nemuselo prinst, keď by boli bývali zamestnávateľia uzavreli rámcovú pracovnú smluvu, ktorá bola schválená organizáciou zemedelcov v Smokovci... Zemerobotníctvo vo Vrbovom bolo skutočne mizerne platené a boj za zvýšenie dosavadných platov bol by teda odúvodnený.“

O rozpore a veľkosti tohto rozporu medzi skutočnými mzdovými pomermi na veľkostatkoch a mzdovou úrovňou stanovenou kolektívnou zmluvou, podáva jasný obraz aj úryvok zo zprávy obvodného notariátu v Lefantovciach z 28. mája 1929.³⁸ „Všetci veľkostatkári majú individuálne smluvy s tým, že pri *akordných prácach* (!) budú smerodajné rámcové smluvy.“

Pri porovnávaní mzdových pomerov v skutočnosti s ustanoveniami kolektívnej zmluvy, brali sme zatiaľ do úvahy len kvantitu naturálnych požitkov.

Treba si však uvedomiť, že hodnotu naturálnych požitkov neurčovala len kvantita, ale často veľmi výrazne práve kvalita jednotlivých naturálií, napr. plnotučnosť mlieka, primeranosť, vlhkosť, rozmery, príslušenstvo bytu, tvrdosť dreva, druh obilia, poloha a úrodnosť role. Ale kolektívne zmluvy, presne uvádzajúce druh a kvalitu požitkov, neboli vodidlom pri odmeňovaní na veľkostatkoch. Veľkostatkári v individuálnych zmluvách často vobec neuvádzajú druh a akosť naturálií, a aj keby jednotlivé naturálne požitky boli presne určené, veľkostatkár mal aj tak možnosť znížiť hodnotu deputátu tým, že jednotlivé druhy nahradil menejhodnotnými. Často sa stávalo, že deputátnici nedostali tie druhy obilia, ktoré uvádzala kolektívna zmluva. Pre veľkostatkára rozhodne malo význam, či prideliť deputátnikovi pšenicu alebo jačmeň, pri ktorých podľa veľkoobchodných cien obilia bol niekedy až 50—65 Kč rozdiel v cene.³⁹ Aj pri prúdele už stanoveného druhu obilia záležalo na tom, aká bola jeho kvalita. Z bohatých materiálov pri okresných paritných komisiách môžeme vidieť, koľko ráz si deputátnici sťažovali, že dostali deputátne obilie, hodnota ktorého bola značne znížená pliesňou, nečistotou, prípadne vlhkosťou.

Podobne to bolo aj pri ostatných druhoch naturálií. Napr. v okrese Komárno sa stávalo pravidlom, že priamo v individuálnych zmluvách uzavretých na

³⁵ Archív ONV Nové Mesto n. Váhom č. 491/29 prez.

³⁶ Podľa hromadnej rámcovej zmluvy mal totiž veľkostatkár pre viacdetnú deputátnickú rodinu lacnejšie predávať mlieko.

³⁷ Archív ONV Piešťany č. 150/29.

³⁸ Archív ONV Nitra č. 776/29 prez.

³⁹ Pozri Cenové zprávy 1923, 2—5, 8—10, podľa ktorých žito napr. r. 1922 stojí 222 Kčs.

základe smerníc kolektívnej zmluvy sa namiesto tvrdého dreva uvádza raždie, na iných miestach (okolie Trnavy atď.), aj keď v zmluvách o raždi nečitame, deputátnici potvrdzujú opätovné snahy veľkostatkárov nahradiť pomerne ľahko speňažiteľné drevo nehodnotným raždím, polámanými haluzami a pod. Dlho by sa dalo hovoriť aj o tom, ako si veľkostatkári plnili záväzok vo veci deputátnych bytov. Nejdeme vôbec hovoriť o bývaní čelade a sezónnych robotníkov. Čelad' bývala s dobytkom v chlieve, sezónni robotníci v spoločných ubikáciách na slame na zemi. Ide nám o bývanie deputátnych robotníkov, ktoré sa považovalo za najlepšie zo všetkých poľnohospodárskych robotníkov. Spomeňme si na ustanovenie kolektívnej zmluvy z r. 1920, kde sa ešte hovorí o tom, že deputátnik má dostať jednu izbu a jednu kuchyňu, a porovnajme tento ideálny stav so skutočnosťou. Ešte dnes môžeme na mnohých miestach vidieť stavania bývalých deputátnych bytov a vypočúť si svedectvá tých, čo tieto byty obývali, a napokon nazrieť aj do archívnych dokumentov, kde aj keď zriedkakedy, ale predsa nájdeme napr. svedectvo lekára a komisie o bytových pomeroch na veľkostatkoch.

Máme k dispozícii vyjadrenie štátneho obvodného lekára posudzujúceho pomery na veľkostatkoch v obvode obce Vrbové,⁴⁰ ktoré aj keď stroho, predsa jasne hovorí o pomeroch na 4 veľkostatkoch. Vo väčšine prípadov išlo o malé byty, „kde v rozmeroch často nepredstaviteľne malých, bývala mnohočlenná rodina po celý život. Tak na veľkostatku Weissa a Wenera v byte deputátnika Petra Goblovského muselo žiť v jednej izbe (5×3 m) 6 osôb, v byte deputátničky M. Mikudíkovej v jednej izbe (5×4 m) 6 osôb, u Tomáša Hlavatého v jednej izbe (4×4 m) 8 osôb, u J. Končeka v jednej izbe (4×3 m) 5 osôb.

Na veľkostatku Mórica Justa v byte deputátnika Valentína v jednej izbe (×4 m) a jednej kuchynke žilo 9 osôb, v byte deputátnika Jozefa Nikodéma v jednej izbe (5×3 m) a jednej kuchynke tak isto 9 osôb. Preto lekár nemohol zakončiť zprávu inak ako záverom, že „byty sú malé, nízke a nevetrané. Preto zdravotne nevyhovujú. Niektoré byty treba reparaovať, lebo voda zateká stropom a dvermi.“

V skutočnosti však uvedené prípady neboli tie najhoršie. Na okolí Trnavy a aj v iných okresoch žilo často niekoľko rodín spoločne v jednom byte, a to najčastejšie tak, že vo dvoch izbách a jednej kuchyni bývali štyri rodiny. Dĺžka v deputátnických bytoch, pochopiteľne, neexistovala. Pre veľký počet detí a malý počet štvorcových metrov obytného priestoru, nebolo možné umiestniť v takýchto bytoch ani ten najnevyhnutnejší nábytok, okrem niekoľko najnevyhnutnejších kusov zbitých z hrubých a nechobľovaných dosák. Pre nedostatok miesta sa tu často nedali umiestniť ani posteľe. Skrine nahradil primitívny vešiak, ktorý, pravda, stačil pre tých niekoľko kusov šatstva deputátnickej rodiny. Ako svedectvo o katastrofálnych bytových pomeroch nech nám ešte poslúži časopis sociálnodemokratickej strany, teda orgán, ktorého cieľom rozhodne nebolo podnecovať triednu nenávisť poľnohospodárskych ro-

⁴⁰ Archív ONV Piešťany č. 10 039 F 2/C.

Priemerné denné zárobky v rozličných odvetviach r. 1921 a 1925¹
(zostavené Štátnym úradom štatistickým podľa dát úrazových poisovní v Bratislave)

Podniky	Rok 1921	Rok 1925
Poľnohospodárske — priemer	25,26	22,53
Deputátnici ²	20,30	12,50—16 ³
Doprava	28,74	24,90
Bane	32,58	21,57
Kamene a zeminy	30,46	22,77
Spracovanie kovov	28,34	22
Stroje a náradie, nástroje, prístroje	32,14	25,04
Priemysel chemický	30,41	27,10
Priemysel textilný	25,85	22,37
Papier, koža, guma	31,80	26,61
Drevo, látky	28,34	22,50
Potraviny a požívateľiny	26,77	24,17
Odievanie a čistenie	25,29	19,64
Stavby a prevedenie stavieb	29,46	25,36
Živnosti polygrafické a divadlá	34,84	30,70

¹ Štatistická príručka Republiky československé IV, Praha 1932, 341—342.

² Pre potreby tejto štúdie zaraďujeme mzdu deputátnikov vypočítanú na základe peňažného vyjadrenia hodnoty naturálnych požitkov. Uvedená výška mzdy je len približne presná, nakoľko nemohla byť dôsledne rešpektovaná zásada prepočítavania naturálnych požitkov na peniaze podľa maloobchodných cien. (Cenové zprávy neuvádzajú maloobchodné ceny obilia.)

³ Prudký pokles mzdy, ak porovnáваме jej peňažné vyjadrenie r. 1921 a 1925, je čiastočne spôsobený poklesom veľkoobchodných cien obilia. Sám pohyb cien tých druhov život. potrieb, ktoré deputátnik dostáva v naturálnej mzde, túto mzdu v podstate neznehodnocuje ani neznehodnocuje. Tu má význam predovšetkým výška peňažnej mzdy, zloženie, kvantita a kvalita deputátu. Zníženie deputátu a peňažnej mzdy je r. 1925 obsiahnuté v nízkej mzde v peňažnom vyjadrení.

botníkov, ale ktorý sa kriticky staval iba k tým najkrikľavejším prípadom vykorisťovania. „Zemедeľské robotníctvo býva veľmi často v nezdravých a nedostatočne upravených bydliskách, vykazujúcich všetky možné druhy závad, mnoho ráz je stesnané niekoľko rodín zemedeľského robotníctva v nedostatočných miestnostiach spoločne, pričom sa nijako nepozera ani na diety, ani na pohlavie. Je obvyklým zjavom, že sa spí na zemi, ponevác alebo niet dosť postelí, alebo ich nemožno do bytu postaviť pre nedostatok miesta...“⁴¹

Možnosť znížiť hodnotu naturálnych požitkov čo do kvality mal veľkostatkár aj pri prídelení deputátnej role. Deputátnikom najčastejšie prídelenovali tie najneúrodnejšie a od veľkostatku najvzdialenejšie kúsky poľa na okraji veľkostatkárskych pozemkov. Materiály z rokovaní paritných komisií dokazujú, že sa deputátnici často bránili proti tejto praxi a protestovali proti tomu, aby sa im prídelenovala pôda dávno nehnojená, piesočnatá, kamenistá, pôda v bezprostrednej blízkosti rieky, kde hrozila možnosť záplavy atď. Často sa stávalo, že po nie-

⁴¹ *Zájmy*, 20. 4. 1922.

koľko rokoch, keď rodina deputátnika roľu zúrodnila, veľkostatkár jej ju odňal a pridelil novú, znova na najmenej úrodnom mieste svojich pozemkov.

Uvedené skutočnosti a fakty, ktorých väčšinu nám poskytli výsledky šetrenia buržoázných úradov, svedčia o tom, že kategória deputátnikov (ktorí sa podľa doterajších názorov pokladali za najlepšie platených poľnohospodárskych robotníkov) tvorila najbiednejšiu vrstvu robotníctva za predmnichovskej ČSR.

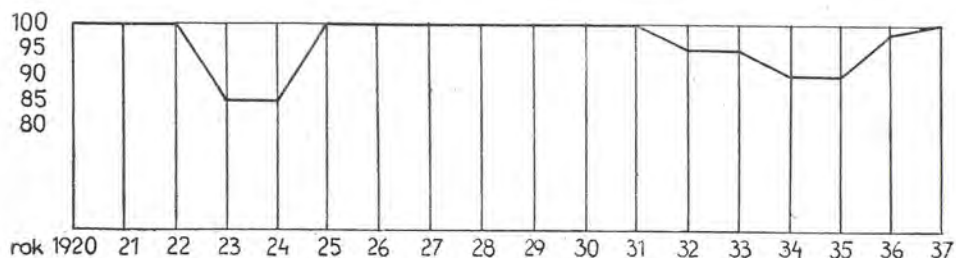
Mzda robotníka nestačila naozaj kryť ani tie najpodstatnejšie životné potreby. Kde to len trochu bolo možné, každodenne bolo treba obmedzovať spotrebu, aby sa príliš nenarušil proces reprodukcie pracovnej sily. Museli sa obmedzovať predovšetkým na odevoch, bytovom zariadení, kuchynských potrebách. Vylúčili sa akékoľvek kultúrne potreby. Prakticky bolo nemysliteľné obetovať čo aj len niekoľko korún na knihu, časopis a pod. Bolo nemysliteľné ľudsky si zariadiť svoje obydlie a slušne sa obliekať. Topánky nahradili dreváky, papuče onuce z handier, košeľe nespočetnekrát plátané a nakoniec dotrhané nemohli sa meniť podľa výpočtov úradníkov štatistického úradu. Do školy z niekoľkých detí utekalo to, ktorému sa prvému podarilo uchytiť často jediné detské topánky. Nevýslovne biedna mzda a železná nevyhnutnosť žiť nútili, pravda, deputátnickú rodinu hľadať si ďalšie spôsoby zárobku. Žena deputátnika nemohla získať postavenie deputátnika-robotníka za plat a deputát na veľkostatku. Mohla sa uplatniť do istej miery predovšetkým v sezónnych prácach na poli alebo dostať miesto slúžky. Do zápasu o chlieb bolo veľmi často nutné zapojiť aj deti. Preto vôbec neprekvapujú údaje štatistických ročeniek o detskej práci v poľnohospodárstve, ktorá z celkového počtu bola až 4 %.⁴² Známa je skutočnosť, že aj predškolské deti za 1 Kč denne celý deň zbierali klasy alebo chrústov. Nebolo možné posielat do škôl a vyzbrojiť slušným vzdelaním do života ani nadané deti. Otročné a neznesiteľné postavenie deputátnikov privádzalo ich blízko k ideám komunistickej strany. Nie je vôbec náhoda, že deputátnici r. 1929 vo väčšine a bez ohľadu na následky vyplývajúce z ich feudálnej viazanosti k veľkostatku, na pokyn KSČ a MVS začali spolu s ostatnými poľnohospodárskymi robotníkmi obrovský štrajkový zápas o zlepšenie svojho hospodárskeho i ľudského postavenia v spoločnosti.

Nepochybne je dôležité odpovedať aj na otázku, ako sa dôsledky dočasnej stabilizácie kapitalizmu v rokoch 1924—1929 prejavujú v oblasti mzdových pomerov poľnohospodárskych robotníkov (graf 3).

V porovnaní s rokmi 1923—1924 ako aj najmä s obdobím po r. 1929 tvoria teda roky 1925—1929 teoreticky a podľa buržoázných ofic. prameňov etapu ustálených mzdových pomerov na veľkostatkoch. Zostavovatelia grafu, pravda, vzali si na pomoc zmluvu z r. 1925, ktorá ustálila tie isté požitky a platy, aké prináša zmluva r. 1929. Roku 1929 sa vlastne podarilo len prinútiť veľkostatkárov, aby prijali ustanovenia zmluvy z r. 1925, ktorú vtedy podpísali zástupcovia len jednej veľkostatkárskej organizácie a ktorú sme preto vôbec

⁴² Pozri V. Havlíček, *Zemědělské dělnictvo ve světle statistiky*, sborník *Zemědělské dělnictvo v Československu*, 45. Podľa údajov uvedených v tejto štúdii pracovalo na veľkostatkoch vo veku do 14 rokov 2,2 % chlapcov a 1,9 % dievčat.

nemohli brať do úvahy. Ako sme mohli úryvkovite zistiť, nenastávajú veľké výkyvy ani v oblasti cien životných potrieb. Vzostupná tendencia nominálnych miezd spolu s dôsledne zostupnou tendenciou v prídele naturálnych požitkov a so vzostupom cien niektorých dôležitých životných potrieb pre deputátnika nemohla však priaznivo ovplyvniť vývin reálnych miezd deputátnikov na veľkostatkoch Slovenska. Reorganizácia v rozdelení okresov do oblasti r. 1929

Graf 3. Vývin miezd deputátnikov na Slovensku v rokoch 1920—1938. (Zostavené podľa sborníka Zemědělské dělnictvo v Československu, Praha 1938, 30.)

dokonca podstatne prispieva k zníženiu reálnej mzdy určitej časti deputátnikov. Okrem toho graf 3 úplne ignoruje skutočnosť, že práve v rokoch 1925—1928 je na Slovensku bezzmluvný stav. Otázka dôsledkov stabilizácie v poľnohospodárstve na Slovensku sa stáva teda vôbec diskutabilnou. Definitívne budeme môcť na ňu odpovedať len na základe ďalšieho podrobného štúdia predovšetkým individuálnych zmlúv uzatváraných v jednotlivých okresoch, príp. na jednotlivých veľkostatkoch v období rokov 1924—1929.